

Anna Więcek-Durańska, Mariusz Durański*

Zgwałcenie ze szczególnym okrucieństwem (art. 197 § 4 k.k.) – analiza kryminologiczna

1. WSTĘP

Przestępstwo zgwałcenia ze względu na swą specyfikę należy do grupy czynów zabronionych budzących wiele emocji i kontrowersji. Wynika to przede wszystkim z wysokiego stopnia jego społecznej szkodliwości. Narusza ono bowiem nie tylko prawo jednostki do swobodnego dysponowania swoim ciałem w celu podejmowania aktywności seksualnej, ale godzi również w jej dobro psychiczne i społeczne. Czyn jakim jest zgwałcenie niejednokrotnie pozostawia po sobie uraz, z którym osoba pokrzywdzona bez odpowiednio udzielonej specjalistycznej pomocy psychologicznej boryka się przez wiele lat lub nawet przez całe życie.

Ze względu na szczególny charakter analizowanego rodzaju przestępstwa, jego wpływ na psychikę ofiary oraz niejednokrotnie tragiczne w skutkach konsekwencje, przedmiotowa analiza poza typowym dla opracowań kryminologicznych opisów dotyczących ofiary, sprawcy czy miejsca zdarzenia miała również za zadanie ocenę działań systemu wymiaru sprawiedliwości. W niniejszym badaniu na podstawie uzyskanego materiału empirycznego w postaci akt sądowych sprawdzano czy stosowane procedury procesowe (na różnych etapach postępowania) są przychylnie osobom pokrzywdzonym a przede wszystkim czy nie sprzyjają występowaniu wtórnej wiktymizacji. Problem wydaje się być tym ważniejszy, że dotyczy kwalifikowanej formy zgwałcenia (art. 197 § 4 k.k.) a więc czynów, w których działanie sprawcy uznane zostało za „szczególnie okrutne”.

2. ZGWAŁCENIE W POLSKIM PRAWIE KARNYM

Przestępstwo zgwałcenia jest przestępstwem powszechnym, oznacza to, że jego sprawcą może być każdy, bez względu na płeć czy orientację seksualną. Jest to również przestępstwo umyślne. Aby zaistniało przestępstwo zgwałcenia muszą wystąpić ze sobą łącznie dwa elementy: określone zachowanie sprawcy (przemoc, groźba bezprawna czy podstęp) oraz działanie zmierzające do doprowadzenia ofiary do obcowania płciowego. Do znamion przestępstwa zgwałcenia zalicza się brak zgody

* Mgr Anna Więcek-Durańska jest asystentką w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości oraz doktorantką w Szkole Wyższej Psychologii Społecznej na kierunku Psychologia; mgr Mariusz Durański jest absolwentem Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego.

osoby pokrzywdzonej na odbycie stosunku seksualnego czy poddanie się innym czynnościom ingerującym w sferę seksualną. W orzecznictwie Sądu Najwyższego wskazuje się, że samo „dążenie do zaspokojenia swojego popędu płciowego nie należy do znamion przestępstwa. Dla przyjęcia, że sprawca swoim czynem wyczerpał znamiona tego przestępstwa, jest istotne nie to, w jakim celu działał sprawca, lecz to czy swoim zachowaniem dopuścił się zamachu na wolność seksualną ofiary. Z zamachem na wolność seksualną mamy do czynienia nie tylko wtedy, gdy osoba pokrzywdzona nie akceptuje aktu obcowania płciowego, ale także wtedy, gdy brak jej akceptacji odnosi się do sposobu, w jaki sprawca aktu tego dokonuje¹”.

Polski kodeks karny (dalej k.k.) przewiduje dwa typy zasadnicze oraz dwie formy kwalifikowane przestępstwa zgwałcenia. Typy podstawowe określone zostały w art. 197 § 1 i 2 k.k.. Pierwszy z nich polega na doprowadzeniu ofiary do obcowania płciowego natomiast drugi na doprowadzeniu do poddania się innej czynności seksualnej albo wykonania takiej czynności.

2.1. Kwalifikowane formy zgwałcenia

Kwalifikowane formy zgwałcenia lub wymuszenia innych czynności seksualnych polski kodeks karny sankcjonuje w art. 197 § 3 i 4 k.k..

W § 3 jako znamiona kwalifikujące przestępstwo wymienia się:

- działanie wspólnie z inną osobą (tzw. zgwałcenie zbiorowe),
- działanie wobec małoletniego poniżej lat 15 (tzw. zgwałcenie pedofilskie),
- działanie wobec wstępnego, zstępnego, przysposobionego, przysposabiającego, brata lub siostry (tzw. zgwałcenie kazirodcze).

Wszystkie kwalifikowane typy zgwałcenia stanowią w myśl k.k. zbrodnie, a tym samym przewidziany za nie wymiar kary to pozbawienie wolności na czas nie krótszy od lat 3. Zgwałcenie pedofilskie i kazirodcze pojawiło się w kodeksie karnym w wyniku nowelizacji dokonanej w listopadzie 2009 r. Zmiany te jednak w literaturze oceniane są negatywnie ze względu na podnoszoną coraz większą kazuistykę kodeksu, w odniesieniu do możliwości stosowania istniejącej instytucji kumulatywnej kwalifikacji czynu².

Art. 197 § 4 k.k. w obecnym brzmieniu obowiązuje od września 2005 r., wcześniej zgwałcenie ze szczególnym okrucieństwem sankcjonowane było przez art. 197 § 3 k.k., który dotyczył również zgwałcenia zbiorowego³. W obecnym ustawodawstwie sankcją przewidzianą przez ustawodawcę za zgwałcenie ze szczególnym okrucieństwem (multikwalifikacja) jest kara pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 5.

Ze względu na brak definicji w polskim kodeksie karnym pojęcia „szczególnego okrucieństwa” przytoczenia wymaga orzecznictwo Sądu Najwyższego w tej materii. Podkreśla się, że zgwałcenie ze szczególnym okrucieństwem to takie działanie sprawcy lub sprawców, które powoduje dotkliwie konsekwencje dla ofiary zarówno

¹ Postanowienie SN z 9.04.2001 r. (II KKN 349/98), OSNKW 2001/7–8, poz. 53.

² M. Mozgawa, *Kodeks karny. Część Ogólna. Komentarz*, Warszawa 2012.

³ Art. 197 zmieniony przez art. 1 pkt 18 ustawy z 27.07.2005 r. (Dz. U. z 2005 r. Nr 163, poz. 1363) zmieniającej niniejszą ustawę z dniem 26.09.2005 r.

natury somatycznej jak i psychicznej. Podkreślenia wymaga również kwestia, że także wymuszenia innej czynności seksualnej (np. wepchnięcie do otworów ciała różnych przedmiotów), które powodują udręczenie a często również poważne i długotrwałe następstwa kwalifikowane są z art. 197 § 4 k.k.⁴

Szczególne okrucieństwo ujmowane jest przede wszystkim z punktu widzenia dużego nasilenia zastosowanej przez sprawcę przemocy, brutalności, znęcania się nad ofiarą oraz innych drastycznych sposobów działania. Miarą szczególnego okrucieństwa jest dysproporcja użytych środków przez sprawcę w stosunku do celu, jakim jest przełamanie oporu ofiary oraz poniżenie ofiary poprzez zadawanie jej dotkliwych cierpień⁵.

W orzecznictwie podkreśla się, że trwały i zdecydowany opór ofiary nie może usprawiedliwiać nasilenia stosowanych środków przemocy, które – godząc w jej zdrowie – wypełniają znamiona szczególnego okrucieństwa⁶. Zwraca się również uwagę na inne okoliczności powodujące szczególne okrucieństwo zgwałcenia, takie jak: zgwałcenie wielokrotne i długotrwałe, spowodowanie u ofiary uszkodzeń ciała, zgwałcenie w obecności osób bliskich, zgwałcenie osoby obłożnie chorej, kalekiej, oraz zgwałcenie dziecka⁷.

Pojęcie szczególnego okrucieństwa użyte przez ustawodawcę w art. 197 § 4 k.k. jest niejasne i budzi wiele kontrowersji, ze względu na jego ocenny charakter. W literaturze przedmiotu spotkać można szereg opinii i opracowań próbujących rzucić światło na te kwestie. W orzecznictwie⁸ przyjmuje się pięć głównych kryteriów: według pierwszego z nich zgwałcenie szczególnie okrutne to takie, które wyrządza znaczną dolegliwość fizyczną lub powoduje poważne następstwa w psychice ofiary. Drugie kryterium odnosi się do stosowanych przez sprawcę środków. Jeżeli sprawca stosuje środki, których intensywność jest nadmierna w stosunku do stawianego przez ofiarę oporu. Trzecie kryterium obejmuje działanie sprawcy, które ma na celu nie tylko osiągnięcie zbliżenia płciowego ale zmierza do poniżenia i upokorzenia ofiary. Czwartym kryterium jest działanie, które ma charakter drastyczny, odrażający czy wyjątkowo brutalny. Piąte i ostatnie kryterium odnosi się do właściwości ofiary takich jak: młody lub starczy wiek, nieporadność życiowa, zaawansowana ciąża czy choroba. W innym wyroku Sądu Apelacyjnego⁹ podnosi się również kwestię, że szczególne okrucieństwo nie zawsze musi przejawiać się w brutalności działania czy też zadawaniu silnego bólu fizycznego. Okrucieństwo, o którym mowa w art. 197 § 4 k.k. może przejawiać się także w zadawaniu szczególnie dotkliwych cierpień psychicznych mimo, że nie towarzyszą temu wyjątkowo brutalne sposoby działania sprawcy.

3. PRZESTĘPSTWO ZGWAŁCENIA W WYBRANYCH KRAJACH UE

Przestępstwo zgwałcenia znane jest kodyfikacjom wszystkich państw europejskich, jednak każde z nich ze względu na swoiste uwarunkowania kulturowe, historyczne czy też szeroko rozumianą świadomość społeczną charakteryzuje inne podejście

⁴ A. Marek, *Kodeks Karny. Komentarz*, Warszawa 2010.

⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 6.06.2002 r. (II AKa 110/02), KZS 2002/7–8, poz. 45.

⁶ Wyrok z 25.11.1976 r. (IV KR 253/75), OSPiKA 1977/7, poz. 139.

⁷ Wyrok SN z 10.11.1971 r. (III KR 181/71), OSNPG 1972/2, poz. 26 oraz wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 25.01.2001 r. (II AKa 382/00), Orz. Prok. i Pr. 2001/11, poz. 14.

⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 4.11.2010 r. (II AKa 182/10), „Prokuratura i Prawo” 2011/6.

⁹ Wyrok Sądu apelacyjnego we Wrocławiu z 11.04.2007 r. (II AKa 89/07), „Biuletyn Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu” 2008/2 poz. 84.

do tego jakże specyficznego rodzaju czynu. Znajduje to również odzwierciedlenie w kodyfikacjach poszczególnych krajów. W celu pokazania charakterystycznych różnic w podejściu wybranych państw do kwestii zgwałcenia w aspekcie prawnym, w niniejszym opracowaniu w sposób syntetyczny przedstawiono unormowania w wybranych państwach Unii Europejskiej.

3.1. Tryb ścigania

W większości państw europejskich przestępstwo zgwałcenia ścigane jest z oskarżenia publicznego, z urzędu. Oznacza to, iż organy ścigania po otrzymaniu informacji o popełnieniu przestępstwa zobowiązane są do wszczęcia postępowania. Regulacja taka wprowadzona została w Polsce stosunkowo niedawno (na początku 2014 r.). Wraz ze zmianą Polska znalazła się w gronie takich europejskich państw jak: Niemcy, Francja, Austria, Estonia czy Bułgaria.

Aktualnie wnioskowy charakter ścigania przedmiotowego przestępstwa choć uznawany powszechnie za nieefektywny obowiązuje nadal np. na Łotwie. W Rumunii funkcjonuje system mieszany tzn. typ podstawowy zgwałcenia ścigany jest na wniosek pokrzywdzonego natomiast forma kwalifikowana z urzędu. Na Węgrzech przestępstwo zgwałcenia ścigane jest tylko z oskarżenia prywatnego co oznacza w praktyce, iż decyzja o ściganiu pozostawiona jest w rękach osoby pokrzywdzonej, która może złożyć wniosek i oskarżyć sprawcę przed sądem.

3.2. Płeć sprawcy oraz osoby pokrzywdzonej

Kolejnym interesującym aspektem różnic w podejściu systemów legislacyjnych poszczególnych krajów europejskich do kwestii przestępstwa zgwałcenia jest również płeć sprawcy oraz osoby pokrzywdzonej. W Polskim prawie karnym każdy może stać się ofiarą zgwałcenia (zarówno kobieta jak i mężczyzna) jak również każdy niezależnie od płci może być jego sprawcą. Podobne rozwiązania obowiązują w większości państw europejskich. W niektórych państwach przepisy dotyczące zgwałcenia wprowadzają pewne ograniczenia związane z płcią. Według ustawodawstwa Bułgarii, Szwajcarii czy Węgier sprawcą może być zarówno kobieta jak i mężczyzna ofiarą natomiast wyłącznie kobieta. W tym kontekście interesujący jest także przykład łotewski, gdzie ustawodawca w sposób klasyczny powiązał płeć męską ze sprawcą, natomiast żeńską z ofiarą zgwałcenia nie przewidując odstępstw w tym zakresie¹⁰.

3.3. Sankcje karne za zgwałcenie w wybranych krajach europejskich¹¹

Na podstawie zgromadzonych kodeksów karnych wybranych państw europejskich¹² stworzono poglądową tabelę prezentującą sankcje za poszczególne typy zgwałcenia w wybranych państwach europejskich (tabela 1). Przeprowadzona analiza

¹⁰ M. Kulig, *Przestępstwo zgwałcenia w ujęciu porównawczym*, s. 109, w: *Przestępstwo zgwałcenia*, M. Mozgawa (red.), Warszawa 2012.

¹¹ Pod uwagę wzięto państwa członkowskie UE oraz EFTA.

¹² Strona internetowa, z której zaczerpnięto kodeksy karne w języku angielskim <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

podobnie jak w przypadku trybów ścigania czy płci ofiary i sprawcy ujawniła różnice w podejściu do kwestii karania za przestępstwo zgwałcenia. Prawodawstwo części państw europejskich m.in. Niemiec, Francji czy Bułgarii charakteryzuje kazuistyczne podejście w karaniu za tego rodzaju przestępstwo. W zależności od systemu prawnego ustawowe wymiary kar były różne i najczęściej obejmowały pewien szeroki przedział czasowy, jedynie we wspomnianej już wcześniej Francji miały one charakter oznaczony. Cechą wspólną wszystkich analizowanych kodeksów karnych było to, iż za kwalifikowaną formę zgwałcenia przewidziano w nich karę pozbawienia wolności.

Polityka karna dotycząca zaostrzania sankcji za zgwałcenie ze względu na szczególne okoliczności czy cechy okazała się być zbliżona we wszystkich analizowanych państwach. Pomimo różnic w przewidzianych sankcjach większość analizowanych państw zaostrzała odpowiedzialność karną, jeżeli ofiarą zgwałcenia było dziecko, osoba niepełnosprawna fizycznie lub psychicznie czy kobieta w ciąży. Czynnikiem zaostrzającym penalizację było również działanie w sposób brutalny, powodujący cierpienia, męczarnie dla osoby pokrzywdzonej, działanie z użyciem broni lub innych niebezpiecznych narzędzi czy popełnienie czynu wspólnie z inną osobą (tzw. zgwałcenie zbiorowe). Ustawodawcy brali również pod uwagę czynniki związane z konsekwencjami zgwałcenia. Jeżeli w wyniku popełnionego czynu osoba pokrzywdzona doznała uszczerbku na zdrowiu (brano również pod uwagę konsekwencje natury psychicznej), próbowała popełnić samobójstwo (Bułgaria, Estonia, Rumunia) czy była spokrewniona ze sprawcą działało to na niekorzyść sprawcy i stanowiło czynnik zaostrzający odpowiedzialność karną (tabela 1.).

Tabela 1. Przewidywane sankcje karne za zgwałcenie oraz tryb ścigania w wybranych państwach europejskich			
Państwa	Typ podstawowy	Tryb ścigania przestępstwa	Typy kwalifikowane (zagrożenie karą oraz czynniki zaostrzające odpowiedzialność)
1	2	3	4
Austria	Od 6 mies. do 10 lat	Z urzędu	<ul style="list-style-type: none"> do 15 lat • spowodowanie uszczerbku na zdrowiu • spowodowanie ciąży • działanie ze szczególnym okrucieństwem od 10–20 lat • śmierć osoby pokrzywdzonej
Bułgaria	Od 2 do 8 lat	Z urzędu	<ul style="list-style-type: none"> od 3–10 lat • pokrzywdzona poniżej 18 roku życia • krewny linii zstępującej • zostało popełnione drugi raz od 3–15 lat • zbiorowe • spowodowanie uszczerbku na zdrowiu • recydywa • pokrzywdzona podjęła próbę samobójczą od 10–20 lat • pokrzywdzona poniżej 14 roku życia • spowodowanie uszczerbku na zdrowiu • samobójstwo osoby pokrzywdzonej • zakwalifikowane jako szczególnie poważne

Tabela 1 cd. Przewidywane sankcje karne za zgwałcenie oraz tryb ścigania w wybranych państwach europejskich			
Państwo	Typ podstawowy	Tryb ścigania przestępstwa	Typy kwalifikowane (zagrożenie karą oraz czynniki zaostrzające odpowiedzialność)
1	2	3	4
Chorwacja	Od 1 do 10 lat	–	od 3–15 lat <ul style="list-style-type: none"> • działanie ze szczególnym okrucieństwem • wielość aktów seksualnych wobec tej samej ofiary • śmierć osoby pokrzywdzonej • spowodowanie uszczerbku na zdrowiu • spowodowanie ciąży nie mniej niż 5 lat <ul style="list-style-type: none"> • osoba pokrzywdzona jest małoletnia
Estonia	Od 1 do 5 lat	Z urzędu	od 6–15 lat <ul style="list-style-type: none"> • pokrzywdzona poniżej 18 roku życia • zbiorowe • spowodowanie uszczerbku na zdrowiu • śmierć osoby pokrzywdzonej • doprowadzenie do samobójstwa lub próby samobójczej osoby pokrzywdzonej • sprawca był już karany za przestępstwo przeciwko wolności w sferze seksualnej
Finlandia	Od 1 do 6 lat	Z urzędu	od 2–10 lat <ul style="list-style-type: none"> • zbiorowe • spowodowanie uszczerbku na zdrowiu • działanie ze szczególnym okrucieństwem • z użyciem broni palnej lub innych narzędzi
Francja	Do 15 lat	Z urzędu	20 lat <ul style="list-style-type: none"> • pokrzywdzona poniżej 15 roku życia • spowodowanie uszczerbku na zdrowiu • osoba pokrzywdzona niepełnosprawna, ułomna fizycznie lub psychicznie, kobieta w ciąży • zgwałcenie przez wstępnego lub inną osobę mającą władzę nad pokrzywdzonym (również z racji pełnionych funkcji) • zbiorowe • z użyciem lub groźbą użycia broni 30 lat <ul style="list-style-type: none"> • śmierć osoby pokrzywdzonej • dożywotnie pozbawienie wolności • działanie ze szczególnym okrucieństwem
Hiszpania	Od 6 do 12 lat	–	od 12–15 lat <ul style="list-style-type: none"> • zbiorowe • wiek osoby pokrzywdzonej • działanie wobec osoby chorej, upośledzonej umysłowo, niepełnosprawnej fizycznie • działanie wobec wstępnego, zstępnego • z użyciem broni lub innego niebezpiecznego narzędzia
Islandia	Od 1 do 16 lat	–	Powyżej 6 lat <ul style="list-style-type: none"> • Inny przymus
Litwa	Do 7 lat	–	do 10 lat <ul style="list-style-type: none"> • zbiorowe od 3–10 lat <ul style="list-style-type: none"> • osoba pokrzywdzona jest małoletnia od 3–15 lat <ul style="list-style-type: none"> • osobą pokrzywdzoną jest małe dziecko

Tabela 1 cd. Przewidywane sankcje karne za zgwałcenie oraz tryb ścigania w wybranych państwach europejskich			
Państwa	Typ podstawowy	Tryb ścigania przestępstwa	Typy kwalifikowane (zagrożenie karą oraz czynniki zaostrażające odpowiedzialność)
1	2	3	4
Łotwa	Od 2 do 10 lat z nadzorem kuratora nie przekraczającym 3 lat	Na wniosek	od 5–10 lat oraz dozór kuratora nie przekraczający 3 lat <ul style="list-style-type: none"> • zbiorowe • osoba pokrzywdzona jest małoletnia od 10–20 lat oraz nadzór kuratora nie przekraczający 3 lat <ul style="list-style-type: none"> • poważne konsekwencje • osobą pokrzywdzoną jest małe dziecko
Niemcy	Od 1 do 15 lat	Z urzędu	od 2–15 lat <ul style="list-style-type: none"> • zbiorowe • odbycie stosunku seksualnego • inne czynności seksualne polegające na penetracji ciała pokrzywdzonego od 3–15 lat <ul style="list-style-type: none"> • z użyciem lub groźbą użycia broni • spowodowanie uszczerbku na zdrowiu od 5–15 lat <ul style="list-style-type: none"> • z użyciem broni lub innego niebezpiecznego narzędzia • spowodowanie uszczerbku na zdrowiu • spowodowanie niebezpieczeństwa śmierci od 10–15 lub dożywotnie pozbawienie wolności <ul style="list-style-type: none"> • śmierć osoby pokrzywdzonej
Norwegia	Do 10 lat	Z urzędu	do 21 lat <ul style="list-style-type: none"> • śmierć osoby pokrzywdzonej • spowodowanie poważnego rozstroju zdrowia • spowodowanie choroby wenerycznej • sprawca uprzednio skazany był za zgwałcenie • czyn z osobą poniżej 14 roku życia
Rumunia	Od 3 do 10 lat i odebranie niektórych praw	Typ podstawowy ścigany na wniosek osoby pokrzywdzonej, typy kwalifikowane z urzędu	od 15–20 lat i odebranie niektórych praw <ul style="list-style-type: none"> • zbiorowe • wykorzystanie zależności • działanie wobec członka rodziny • osoba pokrzywdzona poniżej 15 roku życia • spowodowanie poważnych obrażeń ciała od 15–25 lat i odebranie niektórych praw <ul style="list-style-type: none"> • samobójstwo osoby pokrzywdzonej • śmierć osoby pokrzywdzonej
Słowacja	Od 5 do 10 lat	–	od 7–15 lat <ul style="list-style-type: none"> • poważne konsekwencje działania sprawcy • działanie przeciwko chronionej osobie • specyficzna motywacja • działanie wobec kobiety przebywającej w areszcie (uwięzionej) od 15–20 lat <ul style="list-style-type: none"> • spowodowanie uszkodzenia ciała od 20–25 lat <ul style="list-style-type: none"> • śmierć osoby pokrzywdzonej • w sytuacji kryzysowej
Słowenia	Od 1 do 10 lat	–	od 3–15 lat <ul style="list-style-type: none"> • działanie ze szczególnym okrucieństwem • zbiorowe • wobec osoby pozbawionej wolności

Tabela 1 cd.
Przewidywane sankcje karne za zgwałcenie oraz tryb ścigania w wybranych państwach europejskich

Państwa	Typ podstawowy	Tryb ścigania przestępstwa	Typy kwalifikowane (zagrożenie karą oraz czynniki zastrzegające odpowiedzialność)
1	2	3	4
Szwajcaria	Od 1 do 10 lat	Z urzędu	od 3–10 lat • możliwość zastrzeżenia kary ze względu na okoliczności
Szwecja	Od 2 do 6 lat	–	od 4–10 lat • spowodowanie zagrożenia dla życia • spowodowanie poważnych okaleczeń lub choroby • młody wiek osoby pokrzywdzonej • działanie ze szczególnym okrucieństwem
Węgry	Od 2 do 8 lat	Z oskarżenia prywatnego	od 5–10 lat • osoba pokrzywdzona poniżej 12 roku życia • wykorzystanie podległości • zbiorowe od 5–15 lat • zbiorowe lub z wykorzystaniem podległości wobec osoby poniżej 12 roku życia

4. ROZMIARY PRZESTĘPSTWA ZGWAŁCENIA W POLSCE

Jak już wielokrotnie podkreślano przestępstwo zgwałcenia jest specyficznym rodzajem czynu. Analizując ostatnie dziesięciolecie zauważyć można, że liczba przestępstw zgwałcenia znacząco zmalała – z ponad 2300 w 2003 r. do około 1300 w 2012 r. (tabela 2).

Podkreślić należy, że dane te oparte są na oficjalnej statystyce policji i nie uwzględniają tzw. ciemnej liczby przestępstw oraz tych czynów, w których osoba pokrzywdzona nie złożyła stosownego wniosku o ściganie sprawcy. Pomimo, iż od 2005 r. przestępstwo zgwałcenia ze szczególnym okrucieństwem kwalifikowane jest odrębnie w art. 197 § 4 k.k. nie znalazło to jednak odzwierciedlenia w statystykach policyjnych, gdzie nadal przedstawiane jest łącznie z § 3 niniejszego artykułu co uniemożliwia na chwilę obecną analizę skali i dynamiki przestępstw z art. 197 § 4 k.k.

Analizując statystyki skazań z art. 197 k.k. zaobserwować można, że ich liczba utrzymuje się na zbliżonym poziomie (tabela 3). Szczególnie warto zwrócić uwagę na dane statystyczne dotyczące zgwałceń z art. 197 § 4 k.k. Jak już wcześniej wspomniano w 2005 r. w wyniku nowelizacji kodeksu karnego do art. 197 k.k. wprowadzono § 4 odnoszący się do zgwałceń ze szczególnym okrucieństwem.

Analiza skazań za przestępstwa z art. 197 § 3 k.k. w latach 2003–2012 wskazuje na ich systematyczny spadek. Interesujący wydaje się być jednak fakt, że w latach 2005–2007 nie odnotowano w statystykach zgwałceń zakwalifikowanych, jako szczególnie okrutne. W 2005 r. sytuację tą powodować mogła zmiana przepisów, która nastąpiła pod koniec roku¹³ a czyny kwalifikowane były według dotychczasowej regulacji prawnej – dla niektórych sprawców na korzystniejszych warunkach.

¹³ Art. 197 zmieniony przez art. 1 pkt 18 ustawy z 27.07.2005 (Dz. U. z 2005 r. Nr 163, poz. 1363) zmieniający niniejszą ustawę z dniem 26.09.2005 r.

Tabela 2.
Przestępstwa stwierdzone z art. 197 k.k. w latach 2000–2012

Lata	Liczba przestępstw stwierdzonych z art. 197 § 1–4 k.k.	w tym z art. 197 § 3–4 k.k.
2000	2 399	391
2001	2 339	323
2002	2 345	257
2003	2 322	289
2004	2 176	214
2005	1 987	214
2006	2 001	172
2007	1 827	120
2008	1 611	85
2009	1 530	101
2010	1 567	94
2011	1 497	137
2012	1 432	166

opracowanie własne¹⁴

Tabela 3.
Skazania z art. 197 k.k. w latach 2000–2012

Lata	Liczba skazań z art. 197 § 1–4 k.k.	w tym z art. 197 § 3 k.k. ¹	w tym z art. 197 § 4 k.k.
2000	776	168	–
2001	919	303	–
2002	971	315	–
2003	990	335	–
2004	1263	279	–
2005	1132	247	0
2006	865	154	0
2007	822	147	0
2008	887	144	8
2009	856	111	16
2010	773	131	4
2011	705	113	11
2012	723	142	3

¹ Do 2005 r. par. 3 obejmował zarówno zgwałcenia zbiorowe jak i zgwałcenie ze szczególnym okrucieństwem.

Opracowanie własne¹⁵

¹⁴ Dane pochodzą z oficjalnej strony policji <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwno-6/63496,Zgwalcenie-art-197.html>.

¹⁵ Dane pochodzą z Ministerstwa Sprawiedliwości z KRK.

W 2006 i 2007 roku według danych z Krajowego Rejestru Karnego nie została skazana z tego artykułu żadna osoba. Zastanawia zatem fakt czy na przestrzeni analizowanych dwóch lat faktycznie nie doszło do zgwałceń ze szczególnym okrucieństwem w Polsce czy jest to związane z problemami interpretacyjnymi dotyczącymi terminu szczególne okrucieństwo oraz orzekaniem przez sędziów kwalifikacji prawnej zgwałcenia w zbiegu z innymi przestępstwami (np. uszkodzeniem ciała (art. 157 k.k.) czy narażeniem człowieka na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia i zdrowia (160 k.k.)). W tym kontekście dodać należy, iż spadek liczby czynów z art. 197 § 3 w latach 2005–2006 czyli bezpośrednio po rozdzieleniu kwalifikacji wyniósł ponad 38%, a jednocześnie nie odnotowano przypadków skazań z art. 197 § 4 k.k.

5. WYNIKI BADAŃ WŁASNYCH

5.1. Metodologia

Ze względu na szczególny charakter przestępstwa materiał badawczy stanowiły akta spraw sądowych zakończonych prawomocnym wyrokiem, w których podstawą skazania był artykuł 197 § 4 k.k. Świadomym zabiegiem było pominięcie spraw, w których doszło do zmiany kwalifikacji prawnej czynu, gdyż celem badania nie była analiza zasadności stosowania przez sądy kwalifikacji prawnej dotyczącej szczególnego okrucieństwa¹⁶. Przedmiotem zainteresowania były działania instytucji wymiaru sprawiedliwości (policji, prokuratury oraz sądów w postępowaniu karnym), pod kątem ochrony oraz respektowania praw osób pokrzywdzonych.

Na podstawie analizy danych statystycznych dotyczących prawomocnych skazań oszacowano liczbę zgwałceń ze szczególnym okrucieństwem w skali roku (w latach 2005–2012 w statystyce sądowej odnotowano 42 sprawy z taką kwalifikacją)¹⁷, a następnie zwrócono się do sądów okręgowych o przesłanie wszystkich zakończonych prawomocnie spraw z art. 197 § 4 k.k. w latach 2005–2012. Wybór lat, z których pochodziły badane sprawy podyktowany był faktem, iż w lipcu 2005 r. nastąpiła nowelizacja kodeksu karnego zmieniająca w sposób zasadniczy brzmienie całego art. 197 k.k. natomiast punktem granicznym był rok 2012, w którym prowadzone było niniejsze badanie.

Ze względu na obszerność uzyskanego materiału (bardzo często były to sprawy wielotomowe) podstawowym narzędziem służącym do zebrania danych był opracowany przez badaczy kwestionariusz ankiety.

5.2. Charakterystyka badanej próby

Analizowany materiał badawczy stanowiły akta spraw przesłane przez 19 sądów okręgowych¹⁸. Łącznie było to 31 spraw z kwalifikacją z art. 197 § 4 k.k.

¹⁶ Szerzej na temat spraw, w których doszło do zmiany kwalifikacji prawnej czynu w opracowaniu: M. Budyń-Kulig, *Zgwałcenie ze szczególnym okrucieństwem – 197 § 4 k.k.* Warszawa 2013, Opracowanie IWS. Materiały niepublikowane.

¹⁷ Szerzej na ten temat w rozdziale „Rozmiary przestępstwa zgwałcenia w Polsce”.

¹⁸ Sądy Okręgowe: w Bydgoszczy, w Gdańsku, w Gliwicach, w Gorzowie Wielkopolskim, w Katowicach, w Kielcach, w Krakowie, w Lublinie, w Olsztynie, w Opolu, w Piotrkowie Trybunalskim, w Płocku, w Poznaniu, w Rzeszowie, w Sieradzu, w Świdnicy, we Wrocławiu, w Zamościu, w Zielonej Górze.

co stanowiło 71% wszystkich spraw z tego artykułu, zakończonych prawomocnym wyrokiem sądu w analizowanym okresie.

Ze względu na stopień skomplikowania spraw (w jednej sprawie występować mógł więcej niż jeden sprawca oraz więcej niż jedna osoba pokrzywdzona) zbierano dane specyficzne dla sprawy, dla sprawcy a także dla osoby pokrzywdzonej. W 31 analizowanych sprawach występowało 49 sprawców oraz 34 osoby pokrzywdzone.

Na podstawie zebranych danych stworzona została baza danych w programie do analizy danych statystycznych (SPSS).

5.3. Uzyskane wyniki

Otrzymano szeroki materiał badawczy, który pozwolił na scharakteryzowanie zarówno sprawcy jak i ofiary zgwałcenia (ich cech społeczno-demograficznych) jak również okoliczności samego zdarzenia (m.in. godzina i miejsce zgwałcenia, działanie sprawcy, użycie niebezpiecznych przedmiotów podczas przestępstwa). Szczególnym aspektem, który został poruszony to stosowane procedury procesowe (na różnych etapach postępowania) pod względem ich wpływu na osobę pokrzywdzoną i powodowania wtórnej wiktyimizacji.

5.3.1. Okoliczności zdarzenia

Godzina i miejsce popełnienia czynu

Większość zgwałceń dokonana została w godzinach nocnych pomiędzy 20 a 5 rano (17 spraw), 4 miały miejsce w ciągu dnia. W 10 przypadkach był to czyn ciągły i ze względu na upływ czasu trudne było ustalenie jego dokładnych ram czasowych ze wskazaniem konkretnej pory dnia czy nocy.

Najczęstszymi miejscami, w których dochodziło do zgwałceń było mieszkanie osoby pokrzywdzonej lub mieszkanie sprawcy. Podkreślić należy, że w 1/4 przypadków sprawca i ofiara zamieszkiwali w jednym lokalu ze względu na łączące ich relacje rodzinne lub partnerskie. W swoich domach najczęściej ofiarami zgwałceń stawały się dzieci oraz partnerki sprawców (żony, konkubiny). Do zgwałcenia dochodziło również w mieszkaniu sprawcy, cechą charakterystyczną było wspólne spożywanie alkoholu z osobą pokrzywdzoną. W analizowanych przypadkach wypity alkohol powodował osłabienie hamulców moralnych oraz zatarcie obiektywnego obrazu sytuacji, a samo przyjście kobiety do mieszkania traktowane było przez sprawcę jako przyzwolenie na odbycie stosunku seksualnego. W ośmiu przypadkach do zgwałcenia doszło w szeroko rozumianej przestrzeni publicznej, w miejscach, które ze względu na swoje położenie umożliwiały dokonanie takiego czynu (park, las, krzaki przy ulicy, polna droga, słabo oświetlona ulica). Były to miejsca przypadkowe, często do zdarzenia doszło nocą a osoba pokrzywdzona została wybrana przez sprawcę poprzez pojawienie się w danym miejscu i czasie np. wracała do domu z dyskoteki czy od znajomych. Późna pora powodowała, że sprawca mógł użyć siły do przełamania oporu ofiary licząc na to, że nie zostanie zauważony przez osoby trzecie. Czwartym co do częstości miejscem zgwałcenia były pomieszczenia pełniące funkcje gospodarcze (piwnice, komórki, strychy i.t.p.). Były to zazwyczaj miejsca spotkań i wspólnego spożywania alkoholu, miejsca łatwo dostępne, w które

można zwabić lub siłą zaciągnąć ofiarę. W dwóch przypadkach do przestępstwa doszło w mieszkaniu innej osoby, obiektach hotelowych oraz w jednym przypadku na terenie ogródków działkowych w domku letniskowym (tabela 4.).

Tabela 4. Miejsce popełnienia czynu	
Miejsce popełnienia czynu	liczby bezwzględne ¹
Mieszkanie osoby pokrzywdzonej	12
Mieszkanie sprawcy	11
Ulica, droga, szosa, park, las	9
Komórka, piwnica, strych, garaż, bunkier	4
Mieszkanie innej osoby	2
Hotel, pensjonat, internat	2
Pub, dyskoteka	1
Domek letniskowy	1

¹ W 8 przypadkach sprawca i ofiara zamieszkiwali w jednym lokalu.

Sposób popełnienia czynu

Analiza akt wykazała, iż w 28 sprawach zgwałcenie miało formę dokonaną w pozostałych dwóch były to usiłowania.

W większości spraw (17) sprawca działał sam w pozostałych 14 sprawach było to zgwałcenie zbiorowe a więc współdziałało ze sobą co najmniej dwóch sprawców (odpowiednio 2 sprawców w siedmiu sprawach, 3 sprawców w trzech, 4 sprawców w trzech sprawach oraz 5 w jednej).

Z analizowanych akt wynika, że tylko w jednym przypadku, sprawca nie został wykryty (zgwałcenia dokonało dwóch sprawców). Podkreślić należy jednak, że liczba wykrytych sprawców zgwałcenia dotyczyła tylko tych czynów, które zostały zgłoszone organom ścigania. Nie bez znaczenia była również kwestia doznanych obrażeń fizycznych przez ofiary, w wielu przypadkach niezbędne było udzielenie specjalistycznej pomocy medycznej.

W większości analizowanych spraw (29) pokrzywdzona została jedna osoba. W pozostałych dwóch sprawach były to odpowiednio 2 i 3 ofiary, osobami pokrzywdzonymi były dzieci, w obu przypadkach molestowane seksualnie rodzeństwo.

W większości spraw (17) pojawiła się informacja w aktach sprawy, że dokonane zgwałcenie zostało wcześniej zaplanowane. Sąd w tych przypadkach nie miał wątpliwości co do świadomości działania sprawcy, który krok po kroku realizował powzięty wcześniej zamiar np. pod pretekstem rozmowy wywołał potencjalną ofiarę w ustronne miejsce czy w innej sprawie w godzinach nocnych sprawca zobaczył samotnie wracającą kobietę, która znajdowała się pod wpływem alkoholu, podążył za nią, a gdy nadarzyła się okazja pobił ją i zgwałcił.

Działanie sprawcy

Zgwałcenie ze szczególnym okrucieństwem jest przestępstwem, które zazwyczaj cechuje wyrządzona znaczna dolegliwość fizyczna, sprawca stosuje środki, których

intensywność jest nadmierna w stosunku do stawianego przez ofiarę oporu lub działanie jest drastyczne czy wyjątkowo brutalne¹⁹. W przeprowadzonym badaniu analizie poddano również sposób działania sprawcy. W większości spraw działanie sprawcy charakteryzowało użycie siły fizycznej w celu bezpośredniego przełamania oporu ofiary (29). Tylko w dwóch przypadkach sprawca stosował wyłącznie groźby i w pierwszej sytuacji były to groźby pobicia syna w drugim przypadku była to groźba pozbawienia życia ofiarę. W prawie połowie spraw sprawca stosował zarówno przemoc fizyczną jak i groźby (13), były to najczęściej groźby pobicia, pozbawienia życia, okaleczenia.

Przedmioty użyte w trakcie czynu

W prawie połowie spraw sprawca nie używał żadnych narzędzi (15). W sytuacjach, gdy jednak dochodziło do użycia niebezpiecznego przedmiotu był on najczęściej przypadkowy i znajdował się w miejscu dokonywania czynu np. kij, noga od stołu czy butelka użyta do imitacji stosunku seksualnego, metalowy pręt czy młotek znajdujący się w komórce, który posłużył do pobicia czy obezwładnienia ofiary (tabela 5.).

Tabela 5. Rodzaj użytego narzędzia	
Rodzaj użytego narzędzia	liczby bezwzględne ¹
łom, pręt, kij	8
butelka	5
nóż, szczyryk	3
siekiera, młotek	2
nie używał narzędzi	15

¹ W jednej sprawie sprawca mógł używać kilku różnych narzędzi.

5.3.2. Sprawca

Jak już wspomniano zebrano dane dotyczące 49 sprawców zgwałceń ze szczególnym okrucieństwem, większość z nich to mężczyźni (44 osoby), kobiety stanowiły około 10% (5 osób).

Ogólna charakterystyka wieku sprawców wskazuje, że są to głównie ludzie do 40 roku życia z czego prawie 1/3 z nich była w wieku 17–21 lat. W badanej grupie spraw dwóch sprawców było poniżej 17 roku życia jednak ze względu na charakter czynu, skazani zostali jak dorośli na podstawie art. 10 § 2 k.k. Najstarszy sprawca w badanej grupie miał 69 lat najmłodszy natomiast 16 (tabela 6.).

Większość sprawców była stanu wolnego lub faktycznie nie pozostawała w związku (odpowiednio: kawaler/panna – 26, rozwiedzeni – 7, w separacji – 1, wdowiec/wdowa – 1). W 1/3 natomiast były to osoby pozostające w związku (małżeńskim – 10 osób, konkubenckim – 4 osoby).

¹⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 4.11.2010 r. (II AKa 182/10), „Prokuratura i Prawo” 2011/6.

Tabela 6. Wiek sprawcy w chwili czynu	
Wiek sprawcy w chwili czynu	liczby bezwzględne
poniżej 17 lat	2
17–21 lat	15
pow. 21–30 lat	9
pow. 30–40 lat	10
pow. 40–50 lat	6
pow. 50 lat	4
brak danych	3
SUMA	49

27 sprawców posiadało jedynie wykształcenie podstawowe, 15 zasadnicze zawodowe a 7 średnie.

Alkohol jako czynnik kryminogeny

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że alkohol jest predestynatorem motywacji przestępczych. W przypadku zgwałcenia alkohol pełni rolę odhamowującą. Osłabienie funkcji kontrolnych powoduje ujawnienie się tłumionych w procesie dojrzewania i wychowania tendencji do zachowań agresywnych²⁰. Na podstawie analizy akt nie zawsze było możliwe ustalenie czy sprawca spożywa alkohol i z jaką częstotliwością. Wobec 13 sprawców nie odnotowano takich danych, wobec 5 widniała informacja, że sprawca nie spożywa alkoholu lub robi to okazjonalnie. Natomiast 31 sprawców przejawiało problem alkoholowy w postaci uzależnienia lub nadużywania alkoholu.

W trakcie zdarzenia 40 sprawców było w stanie po spożyciu alkoholu, w 3 przypadkach nie było możliwe ustalenie tej kwestii m.in. ze względu na czas, jaki upłynął od zgwałcenia, zniekształconą relację zdarzenia ze względu na młody wiek osób pokrzywdzonych (dzieci) oraz naturalne procesy związane z zapominaniem. Sześciu sprawców w trakcie zdarzenia było trzeźwych.

Badanie sprawców

Ze względu na charakter czynu, jego brutalność a niejednokrotnie cechy specyficzne ofiary (zgwałcenie dziecka), większość sprawców (46) została poddana różnym specjalistycznym badaniom (tabela 7.).

Poniżej wymieniono rodzaje badań jakim poddani byli sprawcy zgwałceń. Podkreślić należy, że najczęściej poddawani byli więcej niż jednemu badaniu a konfiguracja ich była różna.

Najczęściej wobec sprawców stosowane były badania psychiatryczne niekiedy połączone z obserwacją psychiatryczną. W 28 przypadkach przeprowadzono specjalistyczne badania DNA w celu stwierdzenia czy pobrany materiał genetyczny pochodzi od sprawcy zgwałcenia (badanie nasienia, naskórka, śliny). Odpowiednio wobec

²⁰ J. Przybysz, *Psychiatria Sądowa. Opiniowanie w procesie karnym*, Toruń 2005.

Tabela 7.
Rodzaj badania sprawcy

Rodzaj badania sprawcy	liczby bezwzględne ⁴
Badanie psychiatryczne/obserwacja psychiatryczna	36
Badanie DNA	28
Badanie seksuologiczne	19
Badanie psychologiczne	19

⁴ Sprawca mógł być poddany więcej niż jednemu badaniu.

18 sprawców stosowano badanie psychologiczne, biegły psycholog na podstawie wywiadu i przeprowadzonych badań przygotowywał opinię na temat osobowości sprawcy, jego inteligencji oraz poczytalności. W takiej samej liczbie poddawano sprawców badaniu seksuologicznemu. Badaniom takim niemalże z automatu poddawani byli sprawcy, którzy już wcześniej dokonali przestępstw przeciwko wolności seksualnej w szczególności zgwałceń oraz sprawcy, których ofiarami były dzieci.

Większość sprawców (34) charakteryzował dobry stan zdrowia, 4 cierpiało na ciężką przewlekłą chorobę a u 9 stwierdzono upośledzenie umysłowe.

Badanie intelektu

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że obniżony intelekt odgrywa istotną rolę w genezie przestępstw nie tylko o charakterze seksualnym. Osoby upośledzone w stopniu lekkim wykazują ograniczoną umiejętność kontroli swoich popędów, problemy kontroli emocji i potrzeb a także problemy związane z internalizacją norm i zasad życia społecznego²¹.

W badanej grupie poziom intelektualny sprawdzano wobec 34 sprawców. U 3/4 z nich stwierdzono poziom inteligencji w normie z czego u 4 była to dolna granicy normy a w 2 przypadkach granica upośledzenia. U 9 sprawców zdiagnozowano upośledzenie umysłowe (odpowiednio 7 przypadków lekkiego oraz 2 przypadki umiarkowanego).

Badanie osobowości

Wobec 37 osób przygotowana została opinia psychologiczna lub psychiatryczna (ewentualnie uzupełniona o diagnozę seksuologiczną) opisująca w sposób szczegółowy osobowość sprawcy. U 26 osób, u których przeprowadzane było badanie osobowości stwierdzono osobowość nieprawidłową. Jedynie w 2 przypadkach psycholog wskazał na brak występowania zaburzeń w tej sferze. Najczęstszymi zaburzeniami osobowości występującymi u sprawców zgwałceń była osobowość dysocjalna zdiagnozowana u 20 osób (obejmowała ona również osobowość antyspołeczną, asocjalną, psychopatyczną i socjopatyczną)²², drugą co do wielkości

²¹ L. Cierpiałkowska, *Psychopatologia*, Warszawa 2009, s. 174–178, 307–315.

²² Klasyfikacja zaburzeń osobowości na podstawie ICD-10 (X Rewizji Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych).

grupę zaburzeń stanowiły organiczne zaburzenia osobowości w postaci osobowości pseudopsychopatycznej zwanej również charakteropatią zdiagnozowane u 5 osób. W jednym przypadku stwierdzono osobowość paranoiczną.

W grupie organicznych zaburzeń osobowości dominowała charakteropatia alkoholowa. W wyniku degradacji alkoholowej u sprawców doszło do organicznych uszkodzeń mózgu. Osoby cierpiące na tego typu zaburzenie charakteryzuje syntoniczność (ujawniająca się zwłaszcza podczas libacji alkoholowych), lekkość myślenia oraz beztroska a z drugiej strony egoizm, egocentryzm oraz zanik uczuć społecznych i etycznych, zubożenie dążeń i zainteresowań, obniżenie popędu seksualnego przy jednoczesnej jego wulgaryzacji, życie dniem bieżącym oraz płytkość uczuć²³.

Zaburzenia seksualne

Ze względu na charakter czynu oraz na ciągle żywą dyskusję o tym jak należy postępować ze sprawcami przestępstw o charakterze seksualnym sprawdzano czy sprawcy tak brutalnych czynów jak zgwałcenie ze szczególnym okrucieństwem cierpią na specyficzne zaburzenia seksualne, które powiązać można z czynem, którego dokonali.

Wśród 49 sprawców zgwałceń z art. 197 § 4 k.k. tylko 3 sprawców wykazywało specyficzne zaburzenia seksualne i były to: zaburzenia preferencji seksualnych pod postacią pedofilii (1 sprawca), niedojrzałość seksualna (1) oraz bliżej nieokreślone zaburzenia seksualne, związane najprawdopodobniej ze sferą regulacji popędu, gdyż była to osoba karana już wcześniej dwukrotnie za zgwałcenia (1).

Uzyskany wynik wskazuje więc, że u podłoża większości zgwałceń (w badanej grupie) nie leżą specyficzne problemy związane z zaburzeniami w sferze funkcjonowania seksualnego (np. ukierunkowanie popędu na dzieci czy skłonność do stosowania przemocy podczas kontaktów seksualnych). Lecz tylko u jednego sprawcy (na siedem przypadków, w których osobami pokrzywdzonymi były dzieci w wieku poniżej 15 roku życia) stwierdzono zaburzenie preferencji seksualnych w postaci pedofilii właściwej²⁴. Również w jednym przypadku mężczyzna, który dwukrotnie był już skazywany za zgwałcenia (nie wiemy ile faktycznie zgwałceń dokonał) mógł cierpieć na raptofilię, czyli odmianę sadyzmu, polegającą na tym, że osoba uzyskuje pełne zaspokojenie potrzeby seksualnej jedynie w wyniku gwałtu na partnerze seksualnym. Cechą charakterystyczną zaburzenia jest to, że gwałciela podnieca opór stawiany przez ofiarę.

Poczytalność

Większość sprawców uznanych zostało przez powołanych biegłych za poczytalnych (45 osób). Tylko u czterech sprawców stwierdzono ograniczoną poczytalność.

²³ A. Bilikiewicz (red.), *Psychiatria Kliniczna*, Warszawa 1989, PZWL, t. 2.

²⁴ K. Imieliński, *Seksjatria*, Warszawa 1990, t. 2, s. 197.

¹ Pospiszyl, *Patologie społeczne*, Warszawa 2008, s. 252. Terminem „pedofilia właściwa” określa się stan, w którym małe dziecko jest preferowanym partnerem seksualnym, natomiast termin „pedofilia zastępcza”, na określenie sytuacji, „gdy praktyki seksualne z dziećmi mają charakter zastępczy, tj. partnerem preferowanym jest człowiek dojrzały, lecz wskutek trudności lub niemożności nawiązania z nim kontaktu seksualnego (...) możliwości realnego zaspokojenia potrzeb seksualnych są ograniczone tylko do praktyk seksualnych z dziećmi”.

U jednego zdiagnozowano znaczne ograniczenie poczytalności i było ono związane z umiarkowanym upośledzeniem umysłowym. Wobec pozostałych trzech sprawców stwierdzono nieznaczne ograniczenie poczytalności, było ono również związane z deficytami w sferze intelektualnej (lekkie upośledzenie umysłowe)²⁵. Sprawcy oraz ich obrońcy podnosili kwestie wpływu wypitego alkoholu na poczytalność sprawców, lecz we wszystkich przypadkach było to upojenie alkoholowe proste²⁶, a sprawca mimo obniżonej kontroli swoich popędów mógł przewidywać i kierować swoim zachowaniem. Często również, jako wytłumaczenie oraz w celu zmniejszenia swojej odpowiedzialności sprawcy zgwałcenia zasłaniaли się niepamięcią zdarzenia (związanego również z ilością wypitego alkoholu). Podawana niepamięć traktowana była jednak przez biegłych, jako objaw niewiarygodny, ze względu na niemożność sprawdzenia jego prawdziwości a jednocześnie bardzo wygodny dla sprawcy ze względu na zwolnienie od podawania szczegółów zdarzenia.

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że *„obecność okresu pokrytego niepamięcią nie może podważyć rozpoznania upojenia prostego, uzasadnionego obecnością jego innych objawów...Brak ostrożności, lekkomyślność, przypadkowość są skutkiem działania alkoholu, deformującego jedynie realizację zrozumiałej psychologicznie pobudki”*²⁷.

Uprzednia karalność

Większość sprawców była już uprzednio karana prawomocnym wyrokiem (26), najczęściej były to przestępstwa przeciwko mieniu (10 osób) oraz przeciwko życiu i zdrowiu (6 osób). Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej stanowiły mały udział (2 przypadki).

Znajomość z ofiarą

W ponad 3/4 przypadków (38 sprawców) znali oni swoje ofiary zanim doszło do zgwałcenia, tym samym tylko dla 1/4 ofiara była osobą obcą.

Najczęstszymi relacjami jakie łączyły ofiarę i sprawcę były stosunki koleżeńskie, znali się bardzo dobrze, niejednokrotnie od wielu lat, często się spotykali. Ofiara nie odczuwała ze strony sprawcy żadnego zagrożenia, wiedziała gdzie mieszka znała jego rodzinę. Drugą, co do wielkości grupę relacji stanowiła słaba znajomość pokrzywdzonego ze sprawcą. Charakterystyczne dla tych relacji było to, iż sprawca i osoba pokrzywdzona dopiero się poznali bądź to przez swoich znajomych czy kogoś z rodziny lub znali się tylko z widzenia a niejednokrotnie znali tylko swoje imiona. Trzecią co do wielkości grupę stanowiły te zgwałcenia, w których sprawca i osoba pokrzywdzona byli spokrewnieni. Najczęściej sprawcą był ojciec ale pojawiały się też sytuacje, w których zgwałcenia dokonał: brat, kuzyn czy wujek.

²⁵ W przypadku ograniczenia poczytalności w znacznym stopniu, sąd na podstawie art. 31 § 2 k.k. zastosował nadzwyczajne złagodzenie kary. Wobec sprawców, u których stwierdzono nieznaczne ograniczenie poczytalności sąd ferował wyroki w najniższym przewidzianym wymiarze kary.

²⁶ M. Jarosz (red.), S. Cwynar (red.), *Podstawy psychiatrii, podręcznik dla studentów*, Warszawa 1978. Termin upojenie alkoholowe proste, które określa się również, jako upicie zwykłe stanowi naturalną reakcję organizmu, w szczególności ośrodkowego układu nerwowego na alkohol etylowy.

²⁷ J. Przybysz, *Psychiatria sądowa. Opiniowanie w procesie karnym*, Toruń 2005, s. 189.

Ofiarami tego typu zgwałceń padały najczęściej dzieci. W grupie analizowanych spraw w 4 przypadkach były to relacje sąsiedzkie oraz partnerskie (tabela 8.).

Tabela 8. Relacje pokrzywdzonego ze sprawcą	
Relacje pokrzywdzonego ze sprawcą	liczby bezwzględne
Dobra znajomość	16
Słaba znajomość	9
Pokrewieństwo	5
Sąsiedztwo	4
Partnerskie (mąż, chłopak, konkubent)	4
Obcy	11
SUMA	49

Kobieta jako sprawca przestępstwa zgwałcenia

W literaturze przedmiotu nie często porusza się kwestie zgwałceń, w których sprawczyniami są kobiety. Niejednokrotnie przestępstwo takie w ogóle nie jest zgłaszane, gdyż w świadomości społecznej nie funkcjonuje taka rola kobiety. Szczególnie gdy ofiarą jest mężczyzna poczucie wstydu nie pozwala osobom pokrzywdzonym zgłaszać tego typu czynów. Jeżeli już dopuszcza się świadomość udziału kobiety w takim przestępstwie jej rola najczęściej utożsamiana jest raczej z pomocnictwem czy podżeganiem do dokonania przestępstwa. W badanej grupie spraw prawomocnym wyrokiem sądu skazanych zostało 5 kobiet. Uzyskane wyniki wskazują na inną niż jak dotychczas pokazywano rolę kobiety. We wszystkich przypadkach zgwałcenia przez kobiety dokonane były wspólnie z innymi sprawcami (zbieg przepisów kumulatywny art. 197 § 4 i 3 k.k.). Wszystkie czyny dokonane zostały pod wpływem alkoholu, również we wszystkich przypadkach sprawczynie zgwałceń wykorzystywały podczas przestępstwa niebezpieczne narzędzia takie jak: kij, pręt czy łom. Obiekty te zostały wykorzystane do imitacji stosunku seksualnego z osobą pokrzywdzoną. Podkreślić należy, że większość zgwałceń ze szczególnym okrucieństwem dokonanych przez kobiety charakteryzowała bezpośrednia siła fizyczna skierowana wobec ofiary, w jednym tylko przypadku została wykorzystana groźba pobicia syna w celu uzyskania podporządkowania się ofiary. Cechą charakterystyczną zgwałceń, w których sprawczyniami były kobiety było to, iż ich działaniom nie przyświecała motywacja zaspokojenia popędu seksualnego a raczej chęć zemsty w wyniku jakichś niezalatwionych spraw (3). W dwóch przypadkach, kobiety uczestniczyły w wielokrotnym molestowaniu dzieci (wspólnie z ich rodzicami). Przypuszczać można, że podłożem tego typu zachowań mogły być zaburzenia seksualne sprawczyń, trudno jest to jednak potwierdzić, gdyż w badanych sprawach kobiety nie były diagnozowane pod tym kątem przez psychologa, psychiatrę czy seksuologa.

Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że mężczyźni, którzy dokonali zgwałceń dzieci poddawani byli takim badaniom rutynowo, natomiast wobec kobiet procedura taka nie była stosowana.

5.3.3. Osoba pokrzywdzona

Cechy społeczno–demograficzne

Jak już przedstawiono wcześniej w trakcie badania zebrano dane o 34 osobach pokrzywdzonych przestępstwem zgwałcenia ze szczególnym okrucieństwem. W większości spraw ofiarami były kobiety (27 osób), w 7 przypadkach mężczyźni.

W badanej grupie spraw 7 osób pokrzywdzonych to dzieci poniżej 15 roku życia (sześcioro z nich to dzieci poniżej dziesiątego roku życia). Najmłodsza osoba pokrzywdzona miała kilka miesięcy, istniało podejrzenie, że dziewczynka była wykorzystywana seksualnie niemalże od urodzenia przez swoich rodziców i ich przyjaciół. Najstarsza osoba pokrzywdzona miała 72 lata (tabela 9.).

Tabela 9. Wiek osób pokrzywdzonych	
Wiek osób pokrzywdzonych	liczby bezwzględne
do 15 roku życia	7
od 15–20 lat	7
pow. 20–30 lat	6
pow. 30–40 lat	3
pow. 40–50 lat	7
pow. 50 lat	4
SUMA	33

Większość osób pokrzywdzonych była stanu wolnego (kawaler/panna 19 osób, wdowiec/wdowa 3), 4 osoby pozostawały w związku małżeńskim a wobec 8 brak było informacji o stanie cywilnym w aktach sprawy.

Również duże braki danych dotyczyły wykształcenia osób pokrzywdzonych, w większości spraw informacje takie nie były gromadzone (17). W analizowanej grupie spraw 7 osób pokrzywdzonych nie miało wykształcenia (głównie dzieci, które nie rozpoczęły jeszcze edukacji szkolnej lub były na jej początku). Trzy ofiary posiadały wykształcenie podstawowe a jedna średnie.

Cechy ryzyka wiktyimizacyjnego

W literaturze przedmiotu szeroko analizuje się zachowanie ofiary tuż przed zdarzeniem oraz w jego trakcie. W niniejszych badaniach również zwracano uwagę na pewne czynniki zarówno sytuacyjne jak i osobiste, które mogły wpłynąć na to, że dana osoba stała się ofiarą przestępstwa zgwałcenia. Jednym z takich czynników było pozostawanie pod wpływem alkoholu w trakcie zdarzenia. W badanej grupie spraw pod wpływem działania alkoholu znajdowała się większość ofiar (18), pozostałe osoby były trzeźwe (również ze względu na to, że były to dzieci).

Wobec 22 osób pokrzywdzonych udało się zebrać informacje o czynnikach sytuacyjnych bądź cechach osobistych, które mogły mieć wpływ na stanie się ofiarą tego typu przestępstwa. W około 1/3 zgwałceń sprawca kierował się dostępnością ofiary ze względu na jej młody wiek, oraz związane z tym psychiczne cechy (naiwność,

łatwowierność, brak możliwości skutecznej obrony)²⁸. W literaturze podkreśla się, że ryzyko wiktyimizacyjne podwyższa się, gdy osoba jest uzależniona od alkoholu lub nadużywa go. Alkohol pełni rolę odhamowującą zachowanie, wpływa również na podejmowanie decyzji. W badaniu osoby uzależnione od alkoholu lub nadużywające go, częściej podejmowały zachowania ryzykowne w postaci spożywania alkoholu z przygodnie napotkanymi osobami, częściej też przebywały w środowisku innych osób będących pod wpływem alkoholu. Innym istotnym czynnikiem, który brany był pod uwagę przy wyborze ofiary była negatywna opinia na temat pokrzywdzonego w środowisku lokalnym. W prawie 1/4 przypadków osoba pokrzywdzona w środowisku, w którym zamieszkiwała posiadała negatywną opinię np. osoby świadczącej usługi seksualne czy „źle prowadzącej się”. Innymi czynnikami ryzyka wiktyimizacyjnego w badanych sprawach była bezdomność oraz podeszły wiek.

Obrażenia osób pokrzywdzonych

Zgwałcenie ze szczególnym okrucieństwem jest czynem wysoce szkodliwym społecznie. W badaniu zwracano, więc uwagę na to, jakiego rodzaju szkoda została wyrządzona przez sprawców oraz jakich obrażeń doznały osoby pokrzywdzone. Oprócz szkody moralnej, która w tej kategorii przestępstw wydaje się oczywista, tylko wobec dwóch osób pokrzywdzonych nie stwierdzono szkody fizycznej (były to małe dzieci wykorzystywane seksualnie przez kilka lat, zmuszane do innych czynności seksualnych a w momencie zgłoszenia przestępstwa oraz w trakcie oględzin lekarskich żadnych widocznych obrażeń nie posiadały). Wobec prawie 1/5 ofiar stwierdzono również szkodę materialną, która nie obejmowała strat związanych z leczeniem, podartym ubraniem czy zniszczonymi innymi rzeczami podczas zgwałcenia, choć niewątpliwie są to również straty materialne. Wliczone zostały jedynie takie sytuacje, gdzie osoba pokrzywdzona została jednocześnie okradzona (najczęściej była to kradzież telefonu komórkowego czy posiadanych przy sobie drobnych sum pieniędzy).

Dokonano również klasyfikacji obrażeń, jakich doznały osoby pokrzywdzone ze względu na ich natężenie (otrzymane wyniki obrazuje wykres 1). Jak już wspomniano w badanej grupie spraw 2 osoby nie doznały żadnych obrażeń fizycznych, 5 osób doznało lekkich obrażeń ciała podczas zdarzenia i były to najczęściej otarcia naskórka, zasinienia czy zadrapania ciała. W ponad 1/3 spraw pokrzywdzeni doznali średnich obrażeń ciała (rozstrój zdrowia osoby pokrzywdzonej trwający nie dłużej niż 7 dni). W blisko połowie przypadków (14) ofiary doznały jednak ciężkich obrażeń ciała trwających powyżej 7 dni i były to na przykład: poważne poparzenia ciała, pęknięcie żuchwy, złamania kończyn, złamania żeber czy w wyniku pobicia uszkodzenie oczodołu, w efekcie czego konieczna była jego rekonstrukcja. W skrajnych przypadkach (3) w wyniku doznanych obrażeń doszło do zgonu ofiary.

Podkreślić należy, że brak lub lekkość obrażeń u ofiary nie zawsze musi oznaczać doznanie mniejszych cierpień podczas zgwałcenia niż u osoby bardzo mocno pobitej i w wyniku tego hospitalizowanej. Dla zilustrowania tego typu sytuacji oto przykład z jednej ze spraw.

„Sprawcy (konkubenci) pod pretekstem rozmowy zwabili znajomą kobietę do mieszkania. Kobieta nie preczuwała zagrożenia, gdyż знаła sprawców. Wielokrotnie

²⁸ J. Przybysz, *Psychiatria sądowa. Opiniowanie w procesie karnym*, Toruń 2005, s. 297.

spotykali się, również w domu sprawców. W mieszkaniu zmusili kobietę do rozebrania się, następnie na zmianę wielokrotnie ją gwałcili, zmuszali do zachowań koprofagicznych, picia moczu oraz kontaktów seksualnych z psem. Całe zajście trwało 3 godziny”.

Szereg badań koncentruje się na zachowaniu pokrzywdzonych w trakcie zdarzenia. Kwestia ta jest na tyle istotna, iż często stanowiła podstawową linię obrony podejrzanych o dokonanie zgwałcenia. W opinii społecznej funkcjonuje jeszcze niestety pogląd, że jeżeli osoba pokrzywdzona nie doznała obrażeń to do zgwałcenia nie doszło lub ofiara jest lekceważona, jeżeli jej opór uznany został za niewystarczający²⁹. W orzecznictwie Sądu Najwyższego znaleźć można opinię, że o zaistnieniu przestępstwa zgwałcenia nie decyduje fakt czy osoba pokrzywdzona opierała się „mocno” czy „słabo”, lecz sam fakt braku zgody na obcowanie płciowe³⁰. Zwraca się szczególnie uwagę na okoliczności zgwałcenia, w których osoba pokrzywdzona będąc osaczona przez sprawców nie ma szans na stawianie oporu, gdyż wiąże się to z jeszcze większą agresją z ich strony oraz poważniejszymi konsekwencjami przestępstwa. Również fakt, że w trakcie zdarzenia ofiara przestaje stawiać opór wobec sprawców nie oznacza, że do zgwałcenia nie doszło.

Zachowanie ofiary w trakcie czynu

W analizowanej grupie spraw 1/3 osób pokrzywdzonych zachowywało się bierne nie podejmując aktywnej obrony, były to najczęściej dzieci, które ze względu na swoje cechy fizyczne i psychiczne nie miały możliwości obrony wobec przewagi ze strony dorosłego sprawcy. Również bierność zachowywała ta grupa ofiar, wobec których sprawca zastosował przemoc w bardzo dużym nasileniu, wybite zęby, złamane kończyny, pęknięcia czaszki świadczą o tym, że osoba pokrzywdzona była doprowadzona do takiego stanu fizycznego i psychicznego, w którym nie była w stanie lub nie chciała podejmować żadnej aktywności w celu obrony. Podkreślić należy, że wiele ofiar w trakcie zdarzenia próbowało przekonać sprawcę/sprawców, aby odstąpili od popełniania czynu, obiecując w zamian zachowanie w tajemnicy zdarzenia i jego okoliczności. Częstym typem reagowania były również próby wezwania pomocy czy zwrócenia na siebie uwagi poprzez krzyk czy płacz. W ponad 1/3 przypadków osoby pokrzywdzone starały się w sposób aktywny obronić przed atakiem sprawcy czy sprawców, podejmowały walkę poprzez próbę szarpania się ze sprawcą, uderzania go czy kontratakowania (tabela 10.).

Tabela 10. Zachowanie ofiary w trakcie czynu	
Zachowanie ofiary w trakcie czynu	liczby bezwzględne ¹
Bierne	10
Aktywna obrona	11
Prośba o odstąpienie od dokonania czynu	13
Wołanie o pomoc, krzyki, płacz	17

¹ Jedna ofiara mogła wykazywać różne sposoby zachowania.

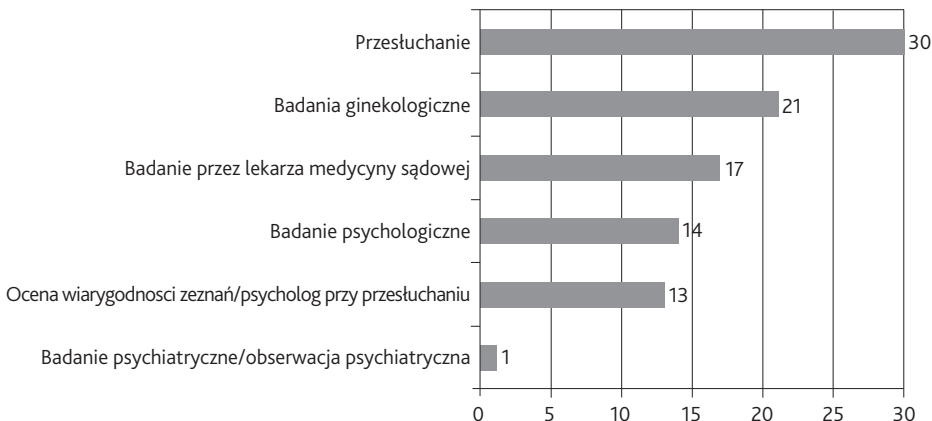
²⁹ M. Łojkowska, Niebieska linia 2009/6, Przestępstwo zgwałcenia w polskim prawie karnym.

³⁰ Uchwała Sądu Najwyższego z 21.03.2007 r. (I KZP 39/06), „Biuletyn Sądu Najwyższego” 2007/3.

W literaturze dotyczącej problematyki zgwałceń szeroko omawiane są kwestie związane z wtórną wiktyimizacją. Szczególnie zwraca się uwagę na rodzaj czynności prowadzonych z udziałem osób pokrzywdzonych przestępstwem zgwałcenia oraz na ich częstotliwość. Najczęściej podejmowanymi czynnościami wobec osób pokrzywdzonych było ich przesłuchanie (szczegółowe kwestie związane z tą kwestią omówione zostaną poniżej), tylko cztery osoby nie zostały przesłuchane w toku prowadzonych czynności i w trzech przypadkach nie było to możliwe ze względu na śmierć osoby pokrzywdzonej w wyniku doznanych obrażeń. W jednym przypadku osobą pokrzywdzoną było kilkumiesięczne dziecko wykorzystywane seksualnie przez rodziców i ich znajomych. Ze względu na charakter czynu większość osób pokrzywdzonych poddana została badaniu ginekologicznemu (21)³¹, nie wszystkie ofiary wyraziły zgodę na tego typu badanie. W większości spraw brak było informacji o przyczynach odmowy poddania się badaniu ginekologicznemu. Przypuszczać można jednak, że było to związane bezpośrednio z traumą, jaką przeżyły. Podkreślić należy, że w większości przypadków lekarze wykonujący badanie byli płci męskiej, co dodatkowo mogło potęgować niechęć do poddania się oględzinom i badaniu. W jednej ze spraw w toku postępowania osoba pokrzywdzona na pytanie sądu, dlaczego nie wyraziła zgody na badanie ginekologiczne odpowiedziała, że słyszała jak lekarz mający przeprowadzić badanie nie chciał tego zrobić z uwagi na menstruację pokrzywdzonej. Rozmowa pomiędzy policjantem, który zawiózł poszkodowaną do szpitala a lekarzem odbyła się przy osobie pokrzywdzonej. Innym powodem odmowy poddania się badaniom był wstyd. Poszkodowana kobieta w wieku około 70 lat podnosiła kwestię wstydu przyznania się, że stała się ofiarą tego rodzaju czynu jak również tego, że sprawcą zgwałcenia był jej syn. W 17 przypadkach osoby pokrzywdzone zbadane zostały przez biegłego lekarza sądowego w celu określenia, jakiego typu obrażeń doznały. W prawie 1/3 przypadków podczas przesłuchania osoby pokrzywdzonej uczestniczył również psycholog mający za zadanie nie tylko ocenę wiarygodności jej zeznań pod kątem zgromadzonego materiału dowodowego, ale również złagodzenie skutków traumy związanej z przypomnianiem sobie okoliczności zdarzenia. W ponad połowie przypadków ofiary zgwałcenia poddane zostały dodatkowym badaniom (psychologicznym 14 osób, psychiatrycznym jedna osoba).

Wątpliwości niekiedy budziły dociekania psychologiczne, które mogły wykraczać poza zakres sprawy a dotyczyły temperamentu ofiary, relacji rodzinnych osób pokrzywdzonych, wieku inicjacji seksualnej czy alkoholowej. Pamiętać należy, że pewne aspekty funkcjonowania społecznego czy psychicznego, mimo że istotne a niezwiązane z przedmiotową sprawą nie powinny być poruszane a tym bardziej „wyciągane” później w toku prowadzonego postępowania sądowego przez adwokatów czy oskarżonych w celu podważenia zeznań osoby pokrzywdzonej. Praktyka ta jest często stosowana gdyż pomimo, że aspekty te nie mają wagi dowodowej to umiejętnie wykorzystane przez adwokatów sprawców mogą poddawać w wątpliwość wiarygodność czy rolę ofiary w przestępstwie.

³¹ Dane należy odnieść wyłącznie do pokrzywdzonych kobiet (27), z czego 2 zmarły w wyniku doznanych obrażeń ciała.

Wykres 1. Czynności, jakim poddana została osoba pokrzywdzona³²**5.3.4. Typologia zgwałceń**

W toku przeprowadzonego badania zgromadzono materiał empiryczny, który pozwolił na odniesienie się do typologii zgwałceń uwzględniającej działanie sprawcy, zachowanie osoby pokrzywdzonej oraz okoliczności sprawy³³. Wyodrębnionych zostało sześć charakterystycznych kategorii, którym nadano nazwy mające odzwierciedlać ich cechy charakterystyczne:

- a) **towarzysko-zabawowe** – zgwałcenia charakteryzowało to, iż osoba pokrzywdzona pozostawała w pewnych relacjach ze sprawcą, mogła to być bardzo dobra znajomość lub niedawne poznanie się. Wspólnie spędzali czas spożywając alkohol, który był czynnikiem wyzwalającym tego czynu. Ten rodzaj relacji charakteryzował większość analizowanych spraw a alkohol powodował, że zgwałcenie było nasycone wysokim poziomem przemocy. W tej grupie zgwałceń nie miał znaczenia wiek ani osób pokrzywdzonych ani sprawców.
- b) **dominacyjne** – był to drugi, co do wielkości typ zgwałceń. Charakteryzowało je to, że ofiarami były głównie dzieci lub osoby o pewnych deficytach intelektualnych. Elementem decydującym o wyborze ofiary była jej dostępność oraz łatwość doprowadzenia do podporządkowania się ze względu na cechy psychiczne i fizyczne. Alkohol był obecny, ale nie był on warunkiem niezbędnym do pojawienia się zachowania przestępczego.
- c) **napadowe** – kategoria ta stanowiła trzecią, co do wielkości grupę. Cechą charakterystyczną było to, że osoba pokrzywdzona została wybrana w sposób całkowicie przypadkowy (niekiedy była ona znana sprawcy) została zaatakowana podczas późnego powrotu do domu lub wcześniej rano w drodze do pracy. Wybór ofiary podyktowany był dogodnością

³² Dane należy odnosić do 31 osób pokrzywdzonych, ze względu na to iż 3 osoby zmarły w wyniku doznanych obrażeń.

³³ A. Więcek-Durańska, *Kwalifikowane formy zgwałcenia – analiza kryminologiczna*, 2005, praca magisterska, materiały niepublikowane.

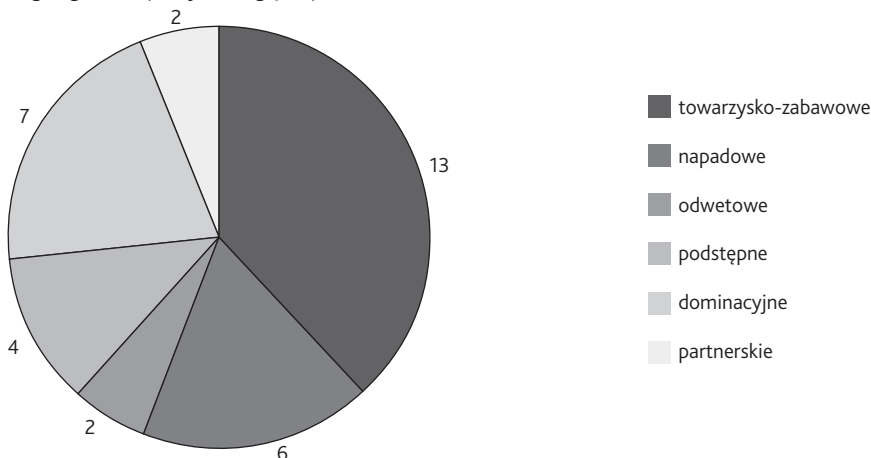
nadarzającej się sytuacji. W kategorii tej wyróżniono również czyny, w których zgwałcenie było elementem pobocznym innego przestępstwa np. rozboju czy zabójstwa.

- d) **podstępne** – czwarta, co do wielkości grupa wśród badanych spraw. Cechą charakterystyczną tej grupy spraw było to, iż działanie sprawcy było w pełni przemyślane i zaplanowane. Sprawca działał z pełną premedytacją, pod pretekstem rozmowy, spotkania, pokazania czegoś wyprowadzał osobę pokrzywdzoną w dogodne miejsce, w którym mógł dokonać zgwałcenia sam lub wspólnie z innymi osobami.
- e) **odwetowe** – kategoria ta stanowiła szczególny rodzaj czynów, sposób działania sprawcy częściowo mieścił się w opisach typów napadu lub zwabienia, lecz ze względu na to, iż u podłoża tych zgwałceń nie było motywu seksualnego, lecz niezadowolone rozrachunki postanowiono wyodrębnić je, jako odrębną kategorię. Przeważnie były to czyny zaplanowane dużo wcześniej lub ich zamiar pojawił się tuż przed zdarzeniem np. w trakcie libacji alkoholowej. Cechą charakterystyczną było to, że zgwałcenie nie miało na celu zaspokojenie popędu seksualnego, lecz poniżenie i upokorzenie ofiary w odwecie za jakiś nierozwiązany konflikt. Charakterystyczne jest również to, że w tej grupie spraw, jako pokrzywdzeni pojawiali się najczęściej mężczyźni.

f) **partnerskie** – kategoria ta stanowiła również szczególny rodzaj czynów. Sposób działania sprawcy był różny motyw przestępstwa związany był zazwyczaj z zemstą na żonie czy byłej partnerce, lecz cechą charakterystyczną tej grupy zgwałceń było to, że były one wymierzone w sposób świadomy i celowy w obecną lub byłą partnerkę (żonę, konkubinę, dziewczynę). Wymuszenie kontaktu seksualnego mogło mieć dwojaki charakter: wymuszenia zaspokojenia swoich potrzeb seksualnych np. przez pijanego partnera lub poprzez zmuszenie do odbycia stosunku seksualnego pokazanie swojej siły i dominacji w odwecie na złożony pozew rozwodowy.

Wykres 2.

Typologia zgwałceń (liczby bezwzględne)

Mężczyźni jako ofiary przestępstwa zgwałcenia

Przestępstwo zgwałcenia jest specyficznym rodzajem czynu, gdyż ze względu na swoją specyfikę dotyka głównie kobiet (przynajmniej tak wynika z oficjalnych statystyk policyjnych). W literaturze stosunkowo mało miejsca poświęca się sytuacjom, gdy ofiarami tego typu czynów padają mężczyźni.

W analizowanej grupie spraw zgwałceń ze szczególnym okrucieństwem prawie, co piąta ofiara przestępstwa była płci męskiej (na 34 osoby pokrzywdzone 7 osób to mężczyźni). Wszyscy pokrzywdzeni byli stanu wolnego z wykształceniem podstawowym lub niepełnym podstawowym (w przypadku dzieci). Rozpiętość wieku osób pokrzywdzonych oscylowała pomiędzy 3 a 58 lat. Trzy osoby pokrzywdzone były w wieku poniżej 18 roku życia (3, 12, 17 lat), jedna osoba miała 19 lat a trzech pokrzywdzonych było w wieku: 44, 47, 58 lat. Cechą charakterystyczną było to, iż mężczyźni młodzi (do 19 roku życia) najczęściej podczas zgwałcenia byli trzeźwi a dominował motyw ekonomiczny (zgwałcenie było elementem pobocznym i w początkowej fazie przestępstwa niezaplanowanym³⁴). W grupie tej w odniesieniu do bardzo młodych sprawców (3 i 12 lat) pojawił się motyw seksualny, chłopcy ze względu na swój wiek oraz dostępność fizyczną i psychiczną wykorzystywani byli seksualnie przez kilka lat. W grupie starszych pokrzywdzonych dominował motyw odwetowy, pokrzywdzeni byli osobami nadużywającymi alkoholu, znali sprawców, zgwałcenie było zemstą mającą na celu poniżenie i upokorzenie.

5.3.5. Przebieg postępowania

Zgłoszenie przestępstwa oraz złożenie wniosku o ściganie sprawcy

W analizowanej grupie spraw w większości przypadków o popełnionym przestępstwie zawiadomiła sama osoba pokrzywdzona (19), w 1/4 spraw ktoś z rodziny ofiary (najczęściej jeden z rodziców, ale zdarzały się też sytuacje, że była to córka lub syn) oraz w 7 przypadkach inna osoba (lekarz badający dziecko, pedagog szkolny, który w rozmowie z dzieckiem otrzymał informacje o zdarzeniu czy policjant pełniący czynności służbowe).

Przestępstwo zgwałcenia do niedawna ścigane było na wniosek osoby pokrzywdzonej, który nie był równoznaczny z samym zawiadomieniem o popełnieniu przestępstwa. Od stycznia 2014 r. w wyniku nowelizacji kodeksu karnego przestępstwo zgwałcenia ścigane jest z urzędu.

Niniejsze badania obejmowały jednak lata, w których obowiązywał jeszcze wnioskowy charakter ścigania przestępstwa zgwałcenia.

W większości spraw osoba pokrzywdzona złożyła wniosek o ściganie sprawcy do 24 godzin po zgwałceniu. Jest to kwestia istotna, ze względu na możliwość zabezpieczenia biologicznych śladów przestępstwa również poddania oględzinom ciała osób podejrzanych i pokrzywdzonych. Nie bez znaczenia jest również

³⁴ Opis jednego z przypadków. Młody mężczyzna w godzinach popołudniowych wracał do domu. W pobliżu stacji PKP został zaczepiony przez grupkę młodych mężczyzn, którzy zażądali od niego pieniędzy na alkohol. Pokrzywdzony nie zgodził się na wydanie posiadanych przy sobie pieniędzy w wyniku, czego doszło do szarpaniny pomiędzy nim a sprawcami. Sprawcy przewrócili pokrzywdzonego na ziemię kopiąc i okładając pięściami po całym ciele doprowadzili go do stanu bezbronności, po czym każdy z napastników oddał moc na pokrzywdzonego a jeden z nich przy użyciu butelki po piwie znajdującej się na miejscu zdarzenia dokonał zgwałcenia pokrzywdzonego.

wartość odtworzeniowa przestępstwa, wraz z upływem czasu istotnie ona maleje. W sytuacjach, gdy osoba pokrzywdzona pozostawała pod wpływem alkoholu zabezpieczano materiał dowodowy (w postaci odzieży, śladów biologicznych) a osobę pokrzywdzoną proszono o złożenie wniosku o ściganie sprawcy w momencie, gdy ustanie działanie alkoholu. W 2 sprawach wnioski o ściganie sprawcy zgwałcenia złożony został po upływie 2 tygodni (tabela 11.). Zdarzały się również takie sytuacje – szczególnie jeśli osobami pokrzywdzonymi były dzieci – że dopiero po kilku miesiącach wychodziła na jaw informacja, iż dziecko zostało zgwałcone lub przez pewien okres czasu było wykorzystywane seksualnie.

Tabela 11. Złożenie wniosku o ściganie sprawcy	
Złożenie wniosku o ściganie sprawcy	liczby bezwzględne ¹
zaraz po zdarzeniu (do 24 h)	17
pow. 24 h do 2 tygodni	6
pow. 2 tygodni do 6 mies.	2
pow. 6 miesięcy	6

¹ W odniesieniu do 31 spraw. W 3 sprawach osoba pokrzywdzona zmarła w wyniku doznanych obrażeń.

W analizowanych sprawach nie pojawiały się sytuacje, w których osoba pokrzywdzona próbowała wycofać wniosek o ściganie sprawcy. Tylko w jednym przypadku ofiara zmieniła swoje zeznania w toku postępowania na korzyść sprawcy wskazując na dodatkowe okoliczności sprawy (sprawca przeprosił osobę pokrzywdzoną, tłumacząc się, że jego zachowanie – usiłowanie zgwałcenia – miało być żartem). W 1/5 przypadków w aktach spraw pojawiły się informacje o próbie wymuszenia zmiany zeznań. Mimo, że po złożeniu wniosku o ściganie sprawcy zgwałcenia sprawa toczy się z urzędu i ofiara nie ma możliwości wycofania takiego wniosku to zmiana zeznań na korzyść sprawcy lub wycofanie ich może być niewątpliwie brane pod uwagę przy ferowanym przez sąd wyroku. W czterech przypadkach pojawiły się informacje, że osoba pokrzywdzona była nachodzona i nagabywana przez sprawców oraz osoby z ich bliskiego otoczenia. W zamian za wycofanie swoich zeznań proponowano określone sumy pieniędzy. W dwóch przypadkach ofiarę próbowano zastraszyć, grożąc pobiciem oraz powtórny zgwałceniem. Podkreślić należy, że działania mające na celu zmianę przez osobę pokrzywdzoną złożonych zeznań zostały zgłoszone organom ścigania. Trudno jest oszacować skalę problemu nagabywania, wyśmiewania czy zastraszania ofiary przez sprawcę czy inne osoby z jego otoczenia, ze względu na brak tego typu danych w aktach sądowych.

Najczęstszym sposobem działania sprawcy była próba przedstawienia pokrzywdzonej w złym świetle podczas całego postępowania. Taki scenariusz obrony charakteryzował prawie połowę sprawców (24). Ofiara przedstawiana była najczęściej, jako osoba nadużywająca alkoholu i prowadząca rozwiązłe życie seksualne. Argumentacja taka miała przekonać sąd o zawinięciu ofiary i przerzucić na nią częściowo odpowiedzialność za zgwałcenie.

Przesłuchanie

W orzecznictwie Sądu Najwyższego wskazuje się, że w sprawach o przestępstwa zgwałcenia „w postępowaniu karnym zawsze należy baczyć, aby w toku czynności procesowych nie narażać osoby pokrzywdzonej na zbędne przesłuchania”³⁵. W literaturze dotyczącej problematyki przestępstw seksualnych również zwraca się uwagę na interes i stan psychiczny ofiary. Podkreśla się, że przesłuchanie powinno odbywać się w sposób kulturalny, bez pośpiechu a przede wszystkim ich liczba powinna być ograniczona do minimum, ze względu na ochronę ofiary przed wielokrotnym przeżywaniem i tak już doznanej traumy.

Wyniki badań wskazują, że sprawca zgwałcenia w toku całego postępowania średnio przesłuchiwany był trzy razy³⁶ ale zdarzały się takie przypadki, w których odbywało się to nawet sześciokrotnie.

Osoby pokrzywdzone natomiast przesłuchiwane były średnio 2 razy³⁷, z czego jedna osoba pięciokrotnie, 4 osoby trzykrotnie a 3 czterokrotnie. Praktyka organów ścigania związana z przesłuchiowaniem osób pokrzywdzonych w charakterze świadka wskazuje, że regułą jest przesłuchanie ofiary kilkakrotnie mimo, że takiego stanu rzeczy można by uniknąć. W analizowanych sprawach regułą było odrębne przesłuchiwanie ofiary w momencie przyjęcia zawiadomienia o przestępstwie a następnie przesłuchanie w celu przyjęcia wniosku o ściganie sprawcy, praktyką było również stosowanie przesłuchania pokrzywdzonego po okazaniu sprawcy, po przeprowadzeniu konfrontacji czy po zabezpieczeniu przedmiotów. Mimo, iż istotne jest, aby osoba pokrzywdzona miała możliwość ustosunkowania się do przeprowadzanych czynności procesowych to wielokrotność takich czynności należy ocenić jednak negatywnie. Jak już wspomniano liczba przesłuchań jest o tyle istotna, że jest to sytuacja silnie stresująca dla osoby pokrzywdzonej. Musi ona sobie przypomnieć z zajścia jak najwięcej szczegółów dotyczących zdarzenia i samego sprawcy, niejednokrotnie są to informacje krępujące i bardzo intymne.

Pomimo wielu kampanii społecznych ciągle jeszcze w społeczeństwie panuje pogląd o przyczynieniu się ofiary do zgwałcenia poprzez ubiór czy lekkomyślny lub prowokujący sposób zachowania. Oczywiście nie można całkowicie wykluczyć znaczenia prewencji wiktyimizacyjnej jednak w wielu badaniach skupiano się przede wszystkim na zachowaniu osoby pokrzywdzonej marginalizując jednocześnie istotniejszą w opinii badaczy rolę sprawcy przestępstwa. Również w toku postępowania przygotowawczego oraz sądowego można było znaleźć tego wyraz, gdy podczas przesłuchania policjant, prokurator czy nawet podczas rozprawy sądowej – sędzia lub obrońcy – zadawali pytania osobie pokrzywdzonej bardzo intymne a jednocześnie niezwiązane z przedmiotową sprawą. Klasykami były pytania o to czy pokrzywdzona była dziewczyną, pytano o wiek inicjacji seksualnej oraz o dokładną liczbę wcześniejszych partnerów seksualnych.

Podczas jednej ze spraw – przypomnieć należy, że wszystkie analizowane zgwałcenia posiadały kwalifikację prawną zgwałcenia ze szczególnym okrucieństwem – osobę pokrzywdzoną przepytywano o to, jaki rodzaj seksu preferuje oraz jakie konkretnie pozycje lubi podczas stosunku.

³⁵ Cyt. Za K. Dudka, *Procesowe aspekty przestępstwa zgwałcenia* w: *Przestępstwo zgwałcenia*, M. Mozgawa (red.), Warszawa 2012, s. 143.

³⁶ M=3, SD=1,1.

³⁷ M=2, SD=1,1.

W kontekście zasad postępowania z ofiarą zgwałcenia dużą wagę poświęca się również kwestiom przesłuchiwania osoby pokrzywdzonej, szczególnie zwraca się uwagę na płć osoby przesłuchującej oraz na częstotliwość przesłuchań. W opisywanych badaniach jak już wcześniej wspomniano ofiary były najczęściej przesłuchiwane dwa razy, najczęściej odbywało się to na terenie komisariatu policji. Nagrywanie przesłuchania odbyło się tylko w kilku przypadkach, w których osobą pokrzywdzoną było dziecko.

W literaturze zwraca się szeroko uwagę na to, kto dokonuje pierwszego przesłuchania osoby pokrzywdzonej. W niniejszym badaniu również gromadzono informacje o tym, kto był obecny przy przesłuchaniu ofiary na każdym etapie postępowania przygotowawczego. W blisko połowie przypadków (13) osoby pokrzywdzone przesłuchiwane były (niezależnie ile razy) przez osoby tej samej płci. W 1/5 spraw (6 ofiar) przesłuchanie przeprowadzone zostało przez osoby odmiennej płci, natomiast w co trzecim przesłuchaniu osoby pokrzywdzonej uczestniczyło kilka osób różnej płci. Wśród analizowanych spraw przykuwała uwagę sytuacja, gdy osoba pokrzywdzona przesłuchiwana była na okoliczność zdarzenia trzykrotnie. Pierwsze przesłuchanie odbyło się specjalnym pokoju i przeprowadzone zostało przez policjantkę. Przy drugim przesłuchaniu obecnych było już 7 osób i to w większości mężczyzn: policjant (mężczyzna), psycholog (kobieta), rodzic (matka) oraz czterech adwokatów reprezentujących sprawców zgwałcenia (mężczyźni). Przypuszczać można, że sytuacja przypominania sobie zgwałcenia zbiorowego oraz składania zeznań w obecności tak wielu osób (głównie mężczyzn) mogło być dla osoby pokrzywdzonej zdarzeniem wielce traumatycznym tym bardziej, że była ona osobą małoletnią.

Podkreślenia wymaga również fakt, że tylko w 13 przypadkach podczas przesłuchania obecny był psycholog. W tym kontekście za szczególną grupę pokrzywdzonych należy uznać mężczyzn. Dotychczas powszechnie podnoszono kwestię ochrony praw kobiet pomijając niejako kwestię praw mężczyzn, jako pokrzywdzonych przestępstwem zgwałcenia. Chociaż obecnie podczas przesłuchania częściej zwraca się uwagę na płć osoby przesłuchującej zgwałconą kobietę, podejmowane są starania, aby przy przesłuchaniu obecny był psycholog lub przygotowany do tego odpowiednio funkcjonariusz policji.

Wydaje się, że aspekt ten jest całkowicie pomijany w sytuacji, gdy ofiarą jest mężczyzna. W żadnej ze spraw pokrzywdzonego zgwałceniem mężczyzną nie zapytano czy chce, aby przesłuchiwał go mężczyzna czy kobieta. Widoczne były również różnice w samym prowadzeniu przesłuchań osób pokrzywdzonych płci męskiej, gdyż nie pytano ich o wiek inicjacji seksualnej, ilość partnerek seksualnych, uzyskiwane przez nich wyniki w nauce ani o ich obecną sytuację osobistą.

Pouczenie pokrzywdzonego o jego prawach i obowiązkach

W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na tak istotną kwestię jak pouczenie pokrzywdzonego o przysługujących mu prawach i ciążących na nim obowiązkach. Przeprowadzone badanie wskazuje, że wszystkim osobom pokrzywdzonym takie informacje zostały udzielone. We wszystkich analizowanych sprawach widniały odpowiednie druki z podpisem osoby pokrzywdzonej. Kwestia ta budzi jednak sporo wątpliwości, ze względu na sposób prezentowania niniejszego pouczenia.

Wiele organizacji kobiecych zwraca uwagę na ten aspekt procesu karnego³⁸. Pouczenie osoby pokrzywdzonej w rzeczywistości, bowiem polega na przedstawieniu jej odpowiednich druków do przeczytania i podpisania. Typowe pouczenie dla osoby składającej zawiadomienie o zgwałceniu składa się z 4 stron tekstu, zapisanego drobnym druczkiem, zawierającego wiele określeń i pojęć bardzo często niezrozumiałych dla osoby pokrzywdzonej ze względu na odniesienia do konkretnych aktów prawnych. Nie bez znaczenia jest tutaj kwestia stanu psychicznego, w jakim znajduje się osoba pokrzywdzona.

Weryfikacja osób podejrzanych

W przeprowadzonej analizie akt sądowych zwracano również uwagę na kwestie zbierania danych w szczególności stosowania okazania osoby czy konfrontacji. W prawie połowie przypadków (15) osoba pokrzywdzona nie była poddawana tego typu procedurom. Było to związane najczęściej z faktem, że osoba pokrzywdzona i sprawca znali się więc nie było potrzeby weryfikacji wizerunku podejrzanego. W 1/4 spraw ofiara uczestniczyła w okazaniu zdjęć osób podejrzanych a w nieco ponad 1/3 spraw okazanie wizerunku osoby odbyło się przez lustro weneckie. W dwóch przypadkach ofiara zgwałcenia rozpoznawała sprawcę poprzez bezpośrednie okazanie w jednym pomieszczeniu. Również w dwóch przypadkach osoby pokrzywdzone poddawane były bezpośredniej konfrontacji z oskarżonym. Procedura konfrontacji stosowana była w sytuacji, gdy sprawca i ofiara składali sprzeczne ze sobą wyjaśnienia. Nie sposób nie zauważyć, że sytuacja taka jest wysoce traumatyzująca dla osoby pokrzywdzonej. Potwierdzeniem tej tezy może być sytuacja jednej ze spraw gdzie konfrontacja musiała zostać przerwana, gdyż ze względu na atak epilepsji osoba pokrzywdzona została zabrana do szpitala.

Tabela 12. Weryfikacja osób podejrzanych	
Weryfikacja osób podejrzanych	liczby bezwzględne ¹
Bezpośrednia konfrontacja	2
Okazanie bezpośrednie osoby – jawne (w tym samym pomieszczeniu)	2
Okazanie bezpośrednie osoby – z ukrycia (przez lustro fenickie)	3
Okazanie pośrednie osoby (zdjęć)	8
Nie stosowano okazania	15

¹ W jednej sprawie mogły być stosowane różne sposoby weryfikacji sprawcy.

Na mocy art. 87 § 1 kodeksu postępowania karnego (dalej k.p.k.) osoba pokrzywdzona może w toku postępowania karnego ustanowić swojego pełnomocnika a jeżeli nie jest w stanie ponosić kosztów z tym związanych może zwrócić się do prokuratora lub do sądu z wnioskiem o wyznaczenie pełnomocnika z urzędu.

³⁸ M. Łojkowska, *Sytuacja ofiar przemocy seksualnej w postępowaniu karnym. Komentarz prawny do wyników badań* w: J. Piotrowska, A. Synakiewicz, *Dość milczenia. Przemoc seksualna wobec kobiet i problem gwałtu w Polsce*. Warszawa 2011.

W analizowanej grupie spraw tylko 11 osób pokrzywdzonych miało ustanowionych pełnomocników. Udział pełnomocników należałoby ocenić w postępowaniu pozytywnie, gdyż były to osoby poinformowane o prawach, jakie przysługują pokrzywdzonemu i czuwały, aby były one respektowane. Prawie połowa osób mających pełnomocnika (5) złożyła oświadczenie o tym, że chce działać w charakterze oskarżyciela posiłkowego (art. 53 i art. 54 k.p.k.). W sprawach, w których ustanowiony był pełnomocnik, osoby pokrzywdzone częściej były przesłuchiwane na rozprawie bez obecności sprawców zgwałcenia oraz częściej występowały o rekompensatę finansową wobec sprawców.

W dziewięciu przypadkach osoby pokrzywdzone nie były przesłuchiwane na rozprawie, głównie ze względu na wiek (osoby małoletnie) a z uwagi na drastyczność przeżyć, materiał dowodowy w postaci zeznań był odtwarzany przy pomocy urządzeń multimedialnych lub odczytywany przez sędziego. W dziewięciu przypadkach osoby pokrzywdzone przesłuchiwane były na okoliczność zdarzenia podczas rozprawy, lecz odbywało się to pod nieobecność sprawców. Najczęściej odbywało się to na sali sądowej a na czas składania zeznań przez ofiarę podejrzani byli wyprowadzani z sali rozpraw do innego pomieszczenia na terenie sądu. Podkreślenia wymaga również kwestia, iż osoby pokrzywdzone nie zdawały sobie sprawy z przysługującego im prawa do składania zeznań pod nieobecność sprawców, niekiedy dochodziło do sytuacji, w których podczas składania zeznań następowało załamanie osoby pokrzywdzonej zaczynała płakać, nie chciała mówić o szczegółach zdarzenia, nie mogła spojrzeć na sprawców, widać było (wynikało to z protokołu rozprawy) somatyczne objawy silnie przeżywanego stresu i lęku – dopiero wtedy sędzia decydował się przesłuchiwać osobę pokrzywdzoną pod nieobecność sprawców. Prawie, co czwarta osoba pokrzywdzona przesłuchana została na rozprawie w obecności sprawców zgwałcenia (9). Również tutaj podkreślenia wymaga kwestia płci osób pokrzywdzonych. Mężczyźni z reguły przesłuchiwani byli na sali rozpraw w obecności sprawców. Podczas jednej ze spraw młody chłopak, który został zgwałcony przy użyciu butelki przez grupkę mężczyzn zaczął płakać zwracając uwagę sędziego na fakt, że jeden ze sprawców ostentacyjnie podczas przesłuchania porusza butelką wody mineralnej przypominając sposób dokonania zgwałcenia.

Przyznanie się do winy

W większości przypadków sprawcy nie przyznali się do popełnienia zarzucanego im czynu (30 osób), w 8 przypadkach przyznali się całkowicie a w 4 częściowo. Częściowe przyznanie się do winy polegało najczęściej na tym, że sprawca przyznawał się do odbycia stosunku seksualnego, lecz podkreślał, że odbyło się to bez sprzeciwu ofiary lub przyznawał się do pobicia osoby pokrzywdzonej, ale nie do czynności seksualnych. W około 1/4 przypadków sprawcy zmieniali swoje zeznania w toku postępowania, dwóch z nich na początku postępowania przyznało się do dokonania zgwałcenia a następnie odwołali swoje wcześniejsze zeznania twierdząc, że nie dokonali ww. czynu. W 5 przypadkach sytuacja była odwrotna. Na początku postępowania sprawcy nie przyznawali się do dokonania zgwałcenia a w późniejszym etapie zmienili swoje zeznania przyznając się do czynu.

Tabela 13. Przyznanie się do winy	
Przyznanie się do winy	liczby bezwzględne
Przyznał się	8
Częściowo przyznał się	4
Na początku przyznał się a później nie	2
Na początku nie przyznał się a później tak	5
Nie przyznał się	30
SUMA	48

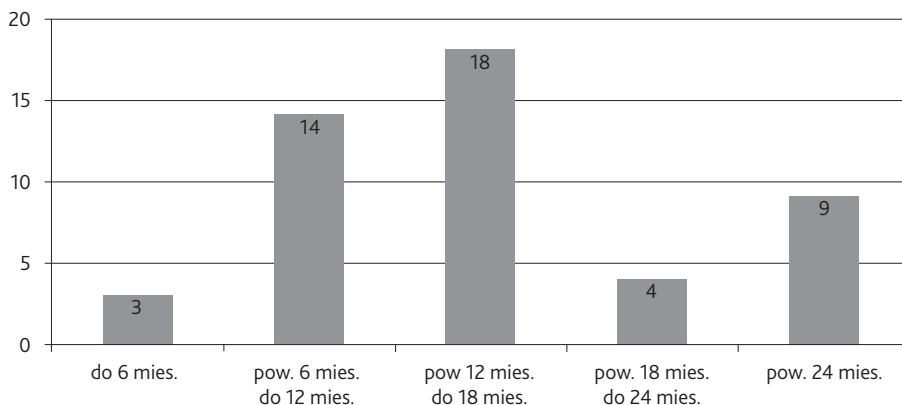
Stosowanie środków zapobiegawczych

Niemalże wobec stu procent sprawców zastosowano środki zapobiegawcze w postaci tymczasowego aresztowania, którego nie zastosowano tylko wobec jednego sprawcy. Był to nieletni, który później odpowiadał w postępowaniu karnym jak dorosły z art. 10 § 2 k.k. za usiłowanie zgwałcenia). Wobec dwóch sprawców zmieniono zastosowany środek zapobiegawczy w późniejszym etapie postępowania na łagodniejszy (na poręczenie społeczne). W pozostałych przypadkach zastosowany środek został utrzymany mimo cyklicznych apelacji składanych przez podejrzanych i ich adwokatów.

Średni czas trwania tymczasowego aresztowania w postępowaniu wyniósł 16 miesięcy³⁹. Długość stosowania środków zapobiegawczych związana była głównie z czasem trwania całego postępowania. Jak już wspomniano tylko wobec dwóch sprawców zmieniono środek zapobiegawczy z tymczasowego aresztowania na łagodniejszy, natomiast wobec pozostałych do momentu wydania wyroku sądu pierwszy środek utrzymano w mocy (jeżeli była apelacja to do momentu wydania wyroku sądu w II instancji). Jak widać na prezentowanym poniżej wykresie wobec większości sprawców (31) zastosowane tymczasowe aresztowanie trwało ponad rok, z czego wobec 9 nawet ponad dwa lata.

Wykres 3.

Łączny czas trwania tymczasowego aresztowania

³⁹ M=16, SD=8,46.

Jawność rozprawy

Ze względu na charakter przestępstwa i ochronę osób pokrzywdzonych większość spraw toczyła się z wyłączeniem jawności (22 sprawy). Uzasadniając taką decyzję najczęściej odwoływano się do potrzeby ochrony interesu prywatnego osób pokrzywdzonych, obawy że mogłyby być naruszone dobre obyczaje oraz w jednym przypadku w obawie o naruszenie interesu prywatnego sprawcy, który był osobą nieletnią. W 8 sprawach postępowanie toczyło się w całości jawnie. W jednym przypadku tylko częściowo wyłączono jawność na czas składania zeznań przez osobę pokrzywdzoną.

W większości spraw koszty postępowania sądowego zostały umorzone przez sąd, tylko w trzech sprawach koszty zostały zasądzone.

Jednym z uprawnień, przysługującym osobie pokrzywdzonej jest możliwość otrzymania zawiadomienia o opuszczeniu przez sprawcę zakładu karnego, otrzymania przez niego przerwy w odbywaniu kary czy warunkowym przedterminowym zwolnieniu. Aby otrzymać taką informację osoba pokrzywdzona musi złożyć stosowny wniosek do sądu. W analizowanej grupie spraw tylko jedna osoba złożyła taki wniosek.

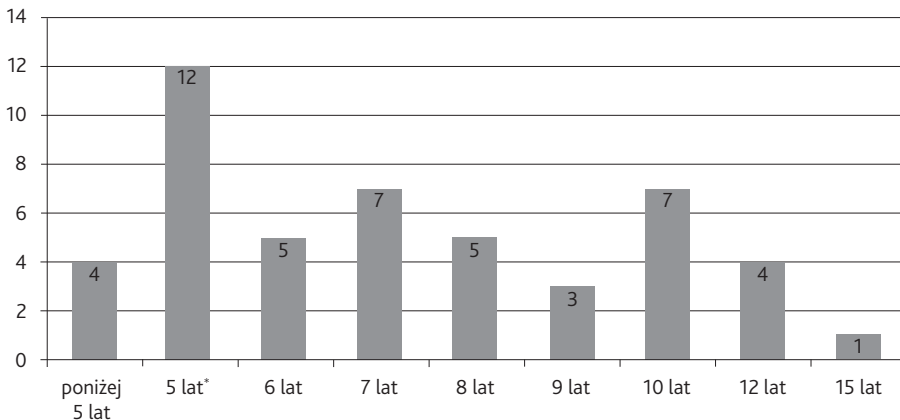
Rozstrzygnięcie sądu

Jak już wspomniano analizie poddane zostały tylko sprawy, w których zapadł prawomocny wyrok a w kwalifikacji prawnej pojawił się art. 197 § 4 k.k.

Polski kodeks karny za czyn z art. 197 § 4 przewiduje karę pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 5. Sankcja ta obowiązuje od roku 2010⁴⁰ do tego czasu minimalne zagrożenie karą za zgwałcenie ze szczególnym okrucieństwem karane było pozbawieniem wolności na czas nie krótszy od lat 3.

Wykres 4.

Wymiar bezwzględnego pozbawienia wolności

* Kategoria ta obejmuje 2 sprawców, którzy otrzymali odpowiednio 66 i 68 miesięcy bezwzględnego pozbawienia wolności.

⁴⁰ Dz. U. z 2009 r. Nr 206, poz. 1589. art. 1.

Tylko wobec jednego sprawcy zgwałcenia sąd orzekł umieszczenie w zakładzie poprawczym⁴¹ w pozostałych przypadkach sprawcy skazani zostali na bezwzględne pozbawienie wolności. Ze względu na to, iż niniejsze badania obejmowały lata 2005–2012 w grupie badanej znalazły się 4 sprawy, w których sprawca otrzymał wymiar kary bezwzględnego pozbawienia wolności poniżej 5 lat. Widać jednak, że wyroki ferowane przez sędziów za zgwałcenia ze szczególnym okrucieństwem oscylowały raczej w dolnych granicach ustawowego zagrożenia karą. Blisko 1/3 sprawców otrzymała wyrok bezwzględnego pozbawienia wolności w przedziale 5–6 lat. Poniżej przedstawiono wykres przedstawiający orzeczone wymiary kar bezwzględnego pozbawienia wolności przez sędziów w I instancji.

Wobec 1/3 sprawców orzeczono dodatkowe środki takie jak: zadośćuczynienie pieniężne dla osoby pokrzywdzonej (9), naprawienie szkody (4), grzywna (1), nawiązka (2) oraz zakaz zbliżania się do osoby pokrzywdzonej (1).

Czas trwania postępowania

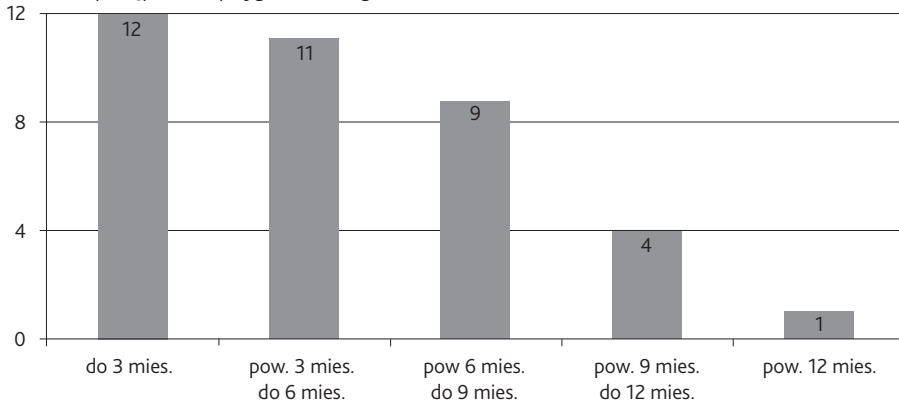
Istnieje powszechna opinia, że postępowania sądowe trwają zbyt długo. W przypadku zgwałcenia – czynu dotyczącego tak delikatnej sfery jak i powodującego tak ogromny stres u osób pokrzywdzonych, kwestia długości postępowania wydaje się być wysoce istotna. Przewlekłość postępowania zarówno przygotowawczego jak i sądowego zmusza osobę pokrzywdzoną mimo upływu czasu do ciągłego wracania do zdarzenia traumatycznego i przypominania sobie niekiedy bardzo drastycznych szczegółów. Ważnym aspektem psychologicznym jest to, że jeśli nawet osoba pokrzywdzona nie uczestniczy bezpośrednio w poszczególnych etapach postępowania to oczekiwanie na jego zakończenie wprowadza również ogromny dyskomfort psychiczny oraz poczucie lęku związanego z tym co będzie jeśli sprawca nie zostanie ukarany i wyjdzie na wolność (nie można zapominać, że większość ofiar znało wcześniej sprawców, bardzo często pochodzili z tego samego środowiska lokalnego).

Analiza czasu trwania poszczególnych części postępowania wskazuje, że średni łączny czas trwania całego postępowania wynosi blisko 2 lata (21 miesięcy), a więc od momentu złożenia wniosku o ściganie sprawcy do momentu wydania prawomocnego wyroku przez sąd osoba pokrzywdzona musi również pozostawać do dyspozycji organów ścigania i sądu. Czas ten obliczany był w oparciu o czas trwania postępowania przygotowawczego, postępowania sądowego w pierwszej i w drugiej instancji.

Średni czas trwania postępowania przygotowawczego wynosił sześć miesięcy, większość spraw zostało w tym czasie zakończonych skierowanym do sądu aktem oskarżenia. W co trzeciej sprawie postępowanie przygotowawcze trwało powyżej 6 miesięcy, w jednym przypadku nawet powyżej jednego roku. Zastanawiać można się więc nad prawidłowością takich procedur ze względu na wartość odtworzeniową zdarzenia po tak długim czasie szczególnie z perspektywy sprawców i świadków przestępstwa.

⁴¹ Sprawa dotyczyła nieletniej dziewczyny, która wspólnie z pokrzywdzonym brała udział w libacji alkoholowej. Pokrzywdzony zachowywał się w sposób agresywny zarówno werbalnie jak i fizycznie. Nietletnia wraz z dwoma innymi osobami (dorosłymi) będąc już pod wpływem alkoholu dokonała pobicia pokrzywdzonego, przy użyciu znalezionej na miejscu zdarzenia kija dokonali zgwałcenia. Mężczyzna w wyniku doznanych obrażeń zmarł. Sąd uznał, że istnieją przesłanki do umieszczenia nietletniej w zakładzie poprawczym.

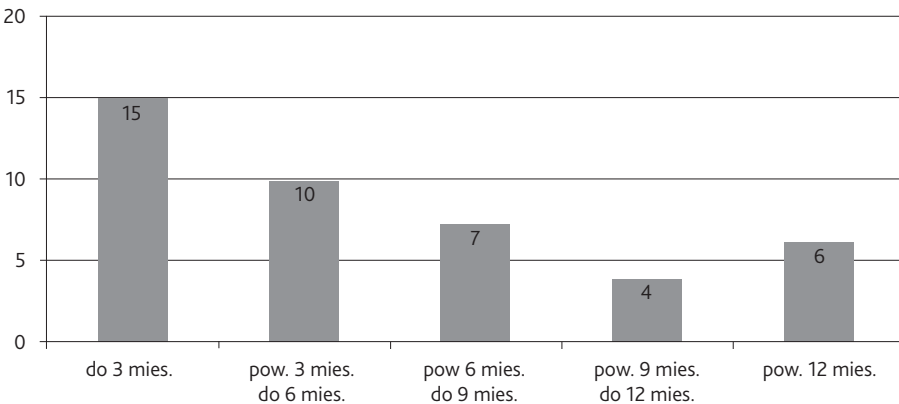
Wykres 5.

Czas trwania postępowania przygotowawczego⁴²

Czas trwania postępowania sądowego w I instancji

Postępowanie sądowe w I instancji było postępowaniem najdłuższym, średni czas trwania wynosił siedem miesięcy, mimo, iż prawie połowa spraw (15), zakończyła się w ciągu 3 miesięcy lecz blisko 1/3 trwała ponad pół roku – w 6 przypadkach ponad rok.

Wykres 6.

Czas trwania postępowania w I instancji⁴³

Czas trwania postępowania sądowego w II instancji

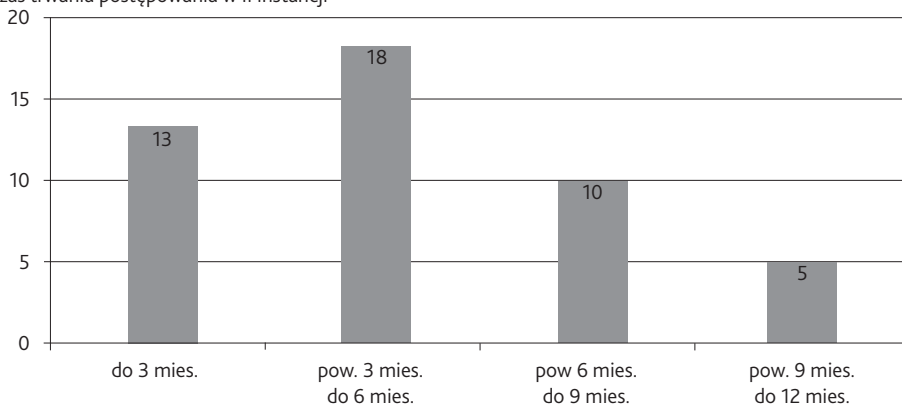
Najkrócej trwało postępowanie w II instancji, średnio 4 miesiące. Apelacja od wyroku wnoszona była przez większość sprawców (46). Nie wnosili apelacji sprawcy (3 osoby), którzy otrzymali stosunkowo „niskie” wyroki w sprawie. Bardzo często po uprzednio stosowanym tymczasowym aresztowaniu sprawca mógł ubiegać się (po zaliczeniu tymczasowego aresztowania na poczet kary) o warunkowe przedterminowe zwolnienie po odbyciu połowy wyroku. Wszystkie sprawy w II instancji trwały poniżej roku z czego ponad połowa (29) do sześciu miesięcy.

⁴² Wobec 12 sprawców, nie było możliwe czasu trwania postępowania ze względu na braki danych w aktach.

⁴³ Wobec 7 sprawców, nie było możliwe czasu trwania postępowania ze względu na braki danych w aktach.

Wykres 7.

Czas trwania postępowania w II instancji

Trzech sprawców złożyło kasację od wyroku ale we wszystkich trzech przypadkach została ona odrzucona jako bezzasadna.

5.4. Wnioski z badań

Analizując katalog przestępstw kodeksu karnego można stwierdzić, iż zgwałcenie ze szczególnym okrucieństwem stanowi czyn szczególny. Związane jest to nie tylko z charakterystycznym dla przestępstw seksualnych silnym ładunkiem emocjonalnym związanym z powszechną społeczną nietolerancją tego typu czynów, ale również wyjątkową jego szkodliwością (konsekwencje psychiczne czy fizyczne dla ofiary). Wagę czynu ustawodawca uwzględnił określając wymiar kary za zgwałcenie ze szczególnym okrucieństwem uznając je za zbrodnię. Jak wskazują dostępne statystyki, organy wymiaru sprawiedliwości ostrożnie posługują się kwalifikacją § 4 (w latach 2005–2012 było to 42 sprawy). Pomimo tego zgromadzony materiał badawczy pozwolił na wskazanie typowych dla analizy kryminologicznej pewnych cech charakterystycznych dla czynów z art. 197 § 4 k.k. oraz umożliwił również wyodrębnienie aspektów, które w kontekście przedmiotowego przestępstwa mogą budzić pewne zastrzeżenia co do sposobu działania organów wymiaru sprawiedliwości.

W większości analizowanych przypadków do czynu doszło w porze nocnej lub ze względu na ciągłość czynu zgromadzony materiał nie umożliwił jednoznacznego stwierdzenia pory, w której został on dokonany. Miejscem przestępstwa było głównie mieszkanie sprawcy lub osoby pokrzywdzonej oraz w następnej kolejności miejsca w szeroko rozumianej przestrzeni publicznej, które ze względu na swoje położenie umożliwiały dokonanie takiego czynu (park, las, krzaki przy ulicy, polna droga, słabo oświetlona ulica). Większość sprawców stanowili mężczyźni (44). Interesującą wydaje się kwestia, iż 10% sprawców stanowiły kobiety. Biorąc pod uwagę charakter czynu oraz jego znamiona powyższa kwestia może rzucać nieco inne światło na problem stereotypowego patrzenia na płeć sprawcy przestępstw seksualnych.

W kontekście sprawców czynu z art. 197 § 4 k.k. przeprowadzona analiza wykazała, iż w większości przypadków były to osoby do 40 roku życia, przy

czym co trzeci sprawca zgwałcenia ze szczególnym okrucieństwem nie przekroczył 21 lat. Inne cechy profilowe sprawcy to w większości przypadków: osobowość nieprawidłowa, nadużywanie alkoholu, uprzednia karalność. Ponadto w opinii biegłych większość sprawców była poczytalna w chwili czynu oraz co interesujące nie wykazywała zaburzeń seksualnych⁴⁴. W tym kontekście na szczególną uwagę zasługuje fakt, że mężczyźni, którzy dokonali zgwałceń dzieci poddawani byli takim badaniom rutynowo, natomiast wobec kobiet procedura taka nie była stosowana. *Nihil novi* w relacji do innych przestępstw o charakterze seksualnym stanowiła kwestia istotnej roli alkoholu, jako predestynatu motywacji przestępczych – 40 z 48 sprawców w trakcie czynu znajdowało się pod jego wpływem.

Szczególnie interesującym typem sprawcy zgwałcenia ze szczególnym okrucieństwem są kobiety. Przeprowadzona analiza wykazała pięć przypadków w, których były one współsprawczyniami przedmiotowego czynu. Podobnie jak w przypadku sprawców, którymi są mężczyźni czyny dokonane zostały pod wpływem alkoholu. Cechą charakterystyczną zachowań kobiet w trakcie czynu było szczególne okrucieństwo związane z użyciem podczas przestępstwa niebezpiecznych narzędzi, które wykorzystywały wobec osoby pokrzywdzonej do imitacji stosunku seksualnego. Charakterystyczny był również motyw działania sprawczyń. W większości przypadków była to zemsta nie zaś jak w przypadku zgwałceń z udziałem mężczyzn, zaspokojenie popędu seksualnego.

Podczas badań wyodrębniono 34 ofiary przedmiotowego przestępstwa. W przypadku osób pokrzywdzonych trudno jest wskazać konkretny przedział wiekowy. Część spraw dotyczyła zgwałceń pedofilskich, najstarszą ofiarą była natomiast 72 letnia kobieta. Interesującym jest, iż wbrew powszechnemu stereotypowi obecnemu również w aktach normatywnych niektórych dojrzałych demokracji europejskich (np. w Szwajcarii⁴⁵) w 7 na 34 przypadki ofiarami zgwałcenia były osoby płci męskiej. Mała liczba zbadanych spraw nie pozwala na szczegółowe określenie cech wiktymizacyjnych na podstawie, których można by dokonać pewnych uogólnień. Interesujące wydaje się natomiast, iż w 3 na 5 przypadków, w których zgwałceni zostali dorośli mężczyźni motywem czynu była zemsta. W 2 przypadkach był to motyw ekonomiczny (próba kradzieży) a motyw seksualny pojawił się w trakcie czynu. W pozostałych sprawach, gdzie ofiary miały odpowiednio 3 i 12 lat zgwałcenia miały charakter pedofilski.

Poza aspektami dotyczącymi samych okoliczności czynów z art. 197 § 4 k.k. niniejsze badanie miało również na celu przeanalizowanie sposobu działania systemu wymiaru sprawiedliwości w ściganiu przestępstwa zgwałcenia, w którym działanie sprawcy uznane zostało za „szczególnie okrutne”. W tym kontekście należy stwierdzić, iż pomimo intensywnej kampanii związanej ze sposobem postępowania z ofiarami przestępstw seksualnych przedmiotowe badanie ujawniło pewne odstępstwa od postulowanych powszechnie standardów.

Pierwszym z problemów jest kwestia przesłuchań. Zarówno literatura jak i orzeczenia Sądu Najwyższego wskazują na konieczność ograniczenia do minimum liczby przesłuchań ofiar przestępstw seksualnych. Biorąc pod uwagę wpływ na osobę

⁴⁴ Również inne badania wskazują na brak specyficznych zaburzeń seksualnych u przestępców zgwałceń m.in. K. Linowski, *Profil zaburzeń przestępców seksualnych – kazuistyka*, w: *Tożsamość osobowa dewiantów a ich reintegracja społeczna*, A. Kieszkowska (red.), Kraków 2011.

⁴⁵ M. Kulig, *Przestępstwo zgwałcenia w ujęciu porównawczym*, w: *Przestępstwo zgwałcenia*, M. Mozgawa (red.), Warszawa 2012.

pokrzywdzoną sankcjonowanego w art. 197 § 4 szczególnego okrucieństwa należy uznać, iż liczba przesłuchań, ich warunki, okoliczności oraz sposób przeprowadzenia powinny w analizowanym przypadku mieć znaczenie szczególne. Według uzyskanych danych większość ofiar przesłuchiwana była dwukrotnie. Zdarzały się jednak przypadki, w których przesłuchiowano je czterokrotnie. Na uwagę zasługuje również kwestia pytań zadawanych przez osoby przesłuchujące. W tym kontekście należy stwierdzić, iż ze względu na konieczność wszechstronnego wyjaśnienia zdarzeń przesłuchujący mogą zadawać pytania szczegółowe powinny one jednak mieścić się w ramach koniecznych dla postępowania ustaleń. Zadawanie ofierze pytań o to, jaki rodzaj seksu preferuje oraz jakie konkretnie pozycje lubi podczas stosunku wydaje się w tym przypadku dyskusyjne. Do nieprawidłowości dochodzi również przy doborze osób przesłuchujących. Zazwyczaj są to osoby tej samej płci, co ofiara. Niepokojącym jest natomiast, iż przy tak nielicznej próbie (34 osoby pokrzywdzone) aż 7 z nich przesłuchiwane było przez osoby płci odmiennej. Istotnym wydaje się również, że w przesłuchaniach w zaledwie 1/3 spraw brał udział psycholog. Kontrowersje budzi także liczba osób uczestniczących w przesłuchaniu. Według uzyskanych danych zdarzały się sytuacje, w których uczestnikami było nawet 7 osób (policjant, psycholog, adwokaci sprawców itp.) głównie mężczyzn.

W tym kontekście uwagę zwraca również sposób prowadzenia czynności z ofiarami płci męskiej. O ile w przypadku pokrzywdzonych kobiet, dąży się by osobą przesłuchującą była osoba odpowiednio do tego przygotowana, najlepiej tej samej płci. W sytuacji, gdy pokrzywdzonym był mężczyzna w przeprowadzonym badaniu nie zwracano uwagi na płeć osoby przesłuchującej.

Wątpliwości budzi także sposób przeprowadzania czynności procesowych, jakimi są okazanie i konfrontacja. Wyniki badań wskazują, iż dochodziło do nieprawidłowości również w tym zakresie. W skrajnych przypadkach ofiary były bezpośrednio konfrontowane ze sprawcami zgwałcenia (nawet kilkoma jednego dnia, gdy było to zgwałcenie zbiorowe) natomiast okazanie często prowadzone było w sposób pośredni narażając ofiarę na otwarty kontakt ze sprawcą.

Na uwagę zasługuje również kwestia jawności postępowania. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że ze względu na charakter przestępstwa oraz ochronę osób pokrzywdzonych rozprawy powinny toczyć się z wyłączeniem jawności. Podczas analizy zwrócono uwagę, iż w 8 przypadkach jawność nie była wyłączona. Zdarzały się również sprawy, w których wyłączenie jawności następowało dopiero po załamaniu ofiary podczas składania zeznań w obecności sprawców.

Kontrowersje budzi również czas trwania postępowania przygotowawczego i sądowego. Średnia długość trwania całego postępowania od momentu złożenia wniosku o ściganie sprawcy do momentu wydania prawomocnego wyroku wynosi blisko 2 lata (21 miesięcy). Nie można zapominać przy tym, iż w powyższym czasie osoba pokrzywdzona musi pozostawać do dyspozycji sądu wielokrotnie przypominając sobie przebyte traumatyczne wydarzenia.

6. KONKLUZJE

Analizując problematykę przestępstwa zgwałcenia należy stwierdzić, że ze względu na jego specyfikę (m.in. konsekwencje psychiczne dla ofiar) wymiar sprawiedliwości

powinien działać szczególnie ostrożnie. Jak wskazuje badanie funkcjonariusze policji czy prokuratorzy częściej zwracają uwagę na standardy dotyczące komfortu psychicznego ofiar zgwałcenia wciąż jednak – mimo niewątpliwie pozytywnych zmian – pozostaje w tym zakresie dużo do zrobienia. Zmiana stereotypowego podejścia organów wymiaru sprawiedliwości do przestępstwa zgwałcenia i ich ofiar jest procesem długotrwałym i wymaga ciągłych działań na rzecz poprawy standardów prowadzonych postępowań m.in. poprzez udział w różnego rodzaju projektach szkoleniowych nie tylko funkcjonariuszy policji, ale również prokuratorów czy sędziów.

Zwrócić należy uwagę na potrzebę zapewnienia pomocy psychologicznej osobom pokrzywdzonym, w wielu przypadkach zostają one pozostawione same bez jakiegokolwiek wsparcia.

Dużo do zrobienia jest również w kwestii standardów prowadzonych czynności przez funkcjonariuszy policji czy prokuratorów: wielokrotność przesłuchań, czas ich trwania, duża liczba osób obecnych przy przesłuchaniu, stosowanie konfrontacji zeznań sprawcy i ofiary czy już wcześniej podnoszona kwestia płci osób prowadzących ww. czynności. Istotnym problemem jest również dostosowanie standardów do płci osób pokrzywdzonych (z uwzględnieniem ochrony osób pokrzywdzonych płci męskiej).

Należy również zwrócić uwagę na potrzebę zmodyfikowania i uproszczenia pouczeń pokrzywdzonego o jego podstawowych uprawnieniach i obowiązkach. Obecna forma jest mało zrozumiała i ma charakter czysto formalny. Natomiast warto opracować w przyszłości formułę pouczenia, która będzie jasna i czytelna dla wszystkich pokrzywdzonych.

Od stycznia 2014 r. przestępstwo zgwałcenia znalazło się w grupie czynów, których ściganie odbywa się z urzędu. Zmiana ta poprzedzona była długimi i burzliwymi dyskusjami pomiędzy zwolennikami i przeciwnikami niniejszego rozwiązania. Rozwiązanie takie obowiązuje w większości państw europejskich (tabela 1.) niemniej jednak należałoby przeprowadzić badanie sposobu funkcjonowania tego rozwiązania na gruncie polskim.

Podsumowując niewątpliwie istnieje potrzeba prowadzenia dalszych badań naukowych dotyczących tak ważnego zagadnienia jak przestępstwo zgwałcenia. Uzyskane wyniki badania wskazują, bowiem, że pomimo pozytywnych zmian, jakie zaszły w kontekście ścigania przestępstwa, stosowania odpowiednich procedur wiele pozostaje jeszcze do zrobienia, a analizy materiału w postaci akt spraw pomóc mogą w obraniu odpowiedniego kierunku tych zmian.

Summary

Anna Więcek-Durańska, Mariusz Durański – *Rape committed with exceptional cruelty (Art. 197(4) CC). Criminological analysis*

The offence of rape committed with exceptional cruelty (Art. 197(4) of the Criminal Code) is an act characterized by a high level of public danger. It affects the delicate and intimate sphere of human life, namely sexuality. Until recently, this offence was prosecuted upon the victim's motion and it was the victim that bore the burden of deciding whether to prosecute

the perpetrator or not. Currently, rape is within the group of offences prosecuted ex officio. The offence is characterized by a high level of public danger, which means in practice that the cost to the victim (not only economic, but also psychological and social costs) is particularly acute not only for the victim as such, but also the persons close to them. For rape survivors, returning to equilibrium and normal functioning is extremely difficult and sometimes it requires lengthy treatment of not only the noticeable physical injuries, but also deep psychological traumas. Victims of offences of this kind are particularly vulnerable to secondary victimization in the course of the criminal trial. This is why it is of utmost importance how, from the very first moment of reporting the crime, prosecution services and, at a later stage, the administration of justice operate, because they are responsible for the application of correct procedures.

This article, on the basis of the authors' empirical research, characterizes the activities of institutions within the administration of justice (police, prosecution and courts in criminal proceedings) from the point of view of protecting and respecting the victims of rape committed with particular cruelty (Art. 197(4) CC). In particular, the authors point out the areas in which the procedures and solutions applied by the administration of justice result in enormous discomfort, sometimes even psychological trauma, for the victim who takes part in the criminal proceedings.

The article also presents synthetically the legal norms relating to the crime of rape in selected EU Member States in order to highlight the characteristic differences in the approaches taken by selected states to rape.